

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Tomáš Černý

**Erasmus jako nástroj posílení evropské
identity: případová studie ČR**

Bakalářská práce

Praha 2015

Autor práce: **Tomáš Černý**

Vedoucí práce: **PhDr. Zuzana Kasáková, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2015

Bibliografický záznam

ČERNÝ, Tomáš. *Erasmus jako nástroj posílení evropské identity: případová studie ČR*. Praha, 2015. 53 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Zuzana Kasáková, Ph.D.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá otázkou, zda existuje souvislost mezi pobytem Erasmus a evropskou identitou. Mnozí evropští politici se domnívají, že skrze zkušenost se studiem a životem v jiném evropském státě dojde u studentů k vytvoření pocitu sounáležitosti s ostatními Evropany. Navzdory těmto názorům neexistuje dostatek přesvědčivých empirických důkazů, neboť zatímco někteří autoři tvrdí, že Erasmus je efektivním nástrojem pro posílení evropské identity, jiní se to nedomnívají. Nadto se zdá, že efekt pobytu Erasmus je ovlivňován faktory jako hostitelská země nebo národnost. Na základě analýzy kvantitativního průzkumu provedeného s českými účastníky programu Erasmus tato práce ukazuje, že Erasmus může v rámci evropské identity způsobit pozitivní změnu.

Abstract

This paper deals with the question as to whether there is a correlation between an Erasmus sojourn and European identity. It is assumed by many EU politicians that through the experience of studying and living in another European country, students develop a feeling of community with other Europeans. In spite of such believes, there is lack of conclusive empirical evidence, as some authors argue Erasmus is an effective instrument for promoting European identity, while others do not. Moreover, the effect of an Erasmus stay seems to be affected by factors such as host country and nationality. By analyzing a quantitative survey carried out with Czech Erasmus students, this thesis suggests that, while dependent on various variables, Erasmus can bring about a positive change within European identity.

Klíčová slova

Erasmus, evropská identita, studijní pobyt, výměnný program, identifikace, Evropa, Evropská unie

Keywords

Erasmus, European identity, study sojourn, exchange programme, identification, Europe, European Union

Rozsah práce: 62 660 znaků včetně mezer

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Tomáš Černý

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Zuzaně Kasákové, Ph.D., za cenné připomínky a čas, který mi během vedení této práce věnovala. Mé díky patří také Bc. Janu Šebíkovi za pomoc s orientací ve statistickém programu SPSS Statistics. Zároveň bych chtěl poděkovat zástupcům zahraničních oddělení českých VŠ a jimi osloveným studentům, bez jejichž spolupráce by tato práce nemohla vzniknout.

Institut mezinárodních studií	
PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	
Jméno:	Tomáš Černý
E-mail:	cerny222@gmail.com
Semestr:	ZS
Akademický rok:	2013/2014
Název práce:	Erasmus jako nástroj posílení evropské identity: případová studie ČR
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):	LS 2015
Vedoucí bakalářského semináře:	PhDr. Karel Svoboda, Ph.D.
Vedoucí práce (není povinné):	PhDr. Zuzana Kasáková, Ph.D.
Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):	Řada evropských politiků považuje program Erasmus nejen za nástroj pro získání nových odborných vědomostí a dovedností, čímž má dojít ke zvýšení konkurenceschopnosti EU, nýbrž i za prostředek k posílení evropské identity. Na základě osobní zkušenosti s programem Erasmus, která u autora této práce vzbudila větší pocit evropské sounáležitosti, vznikla snaha tento efekt prozkoumat obecně.
Předpokládaný cíl (5 řádek):	Předpokládaným cílem práce je zjistit, zda program Erasmus přispívá k vytváření evropské identity. Výzkum bude rozdělen do dvou fází, kdy bude nejprve analýze podrobena existující empirická literatura zabývající se souvislostí mezi Erasmem a evropskou identitou. Následně bude analyzován vlastní sociologický průzkum, provedený s českými studenty. Součástí práce bude i zkoumání samotného pojmu „evropská identita“.
Základní charakteristika tématu (10 řádek):	Program Erasmus představuje největší výměnný program pro studenty na světě. Jeho oficiální úlohou je kromě posilování kooperace mezi univerzitami také zvýšení zahraniční mobility studentů, aby tím byl podpořen vznik pracovní síly s ekonomickou a sociální zkušeností z jiného členského státu. Tento výměnný program se stává čím dál populárnějším - zatímco v prvním roce své existence (1987) počet účastníků činil zhruba tři tisíce, v roce 2013 už to bylo přes čtvrt milionu studentů, čímž celkový počet účastníků přesáhl tři miliony. Mimo pozitivní vliv programu na zaměstnanost účastníků mu bývá připisována i schopnost posilovat evropskou identitu. Zatím bylo na toto téma zpracováno několik studií, přičemž nejrozsáhlejší z nich provedli v Německu roku 2013 Maiworm a Over. Pro svou komplexnost bude právě tato studie sloužit jako vzor pro výzkum v České republice.
Předpokládaná struktura práce (10 řádek):	

Východním bodem práce bude zkoumání konceptu evropské identity v teorii. Přitom bude hledána odpověď na otázku, co se pod tímto pojmem ukrývá a zdali vůbec něco takového existuje. Pomocí tohoto procesu bude poté možné evropskou identitu operacionalizovat pro využití v sociologickém výzkumu, který bude představovat základní stavební kámen této bakalářské práce. Součástí teoretické části bude rovněž rozbor dosavadní literatury, která se otázkou spojitosti mezi pobytem Erasmus a evropskou identitou zabývá, a také metodologie sociologické šetření. Následně budou v praktické části aplikovány poznatky a definice z teoretické části, a to v rámci analýzy kvantitativního šetření provedeného s českými účastníky Erasmusu. Praktická část bude rozdělena minimálně do dvou kapitol, přičemž první z nich bude obsahovat základní údaje o respondentech a následující se pak budou soustředit již na téma evropské identity.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

- 1) Friedhelm Maiwor a Albert Over, Studie zum Thema „Studentische Mobilität und europäische Identität“ (Kassel: Gesellschaft für Empirische Studien, 2013)
- 2) Ian Wilson, „What should we expect of ‚Erasmus Generations?‘“, *Journal of Common Market Studies* 49, č. 5 (2011): 1113-1140.
- 3) Kristine Mitchell, „Student mobility and European Identity: Erasmus Study as a civic experience?“, *Journal of Contemporary European Research* 8, č. 4 (2012): 490–518.
- 4) Christof Van Mol, „Intra-European Student Mobility and European Identity: A Successful Marriage?“, *Population, Space and Place* 19, č. 2 (2013): 209-222.
- 5) Oficiální web Evropské komise (<http://ec.europa.eu>)
- 6) Sophie Duchesne, „Waiting for a EuropeanIdentity. . . Reflections on the Process of Identification with Europe“, *Perspectives on European Politics and Society* 9, č. 4 (2008): 397.
- 7) Gerard Delanty „Is There a European Identity?“, *Global Dialogue* 5, č. 3/4 (2003): 76 – 86.
- 8) Cristina Matiuta, „How to build the European Identity? Attitudes towards the European Union across its countries“, *Journal of Identity and Migration Studies* 7, č. 2 (2013): 2 – 10.
- 9) Viktoria Kaina, „How to reduce disorder in european identity research“, *European Political Science* 12, č. 2 (2013): 184 – 196.
- 10) Emanuel Sigalas, *Does ERASMUS Student Mobility promote a European Identity?* (Vienna: Institute for European Integration Research, 2009).

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

Úvod	1
1 Teoretická část	4
1.1 Koncept evropské identity	4
1.2 Analýza dosavadního empirického výzkumu	7
1.3 Metodologie	12
2 Praktická část – případová studie ČR	15
2.1 Základní údaje o respondentech	15
2.2 Erasmus jako zkušenost	18
2.3 Identifikace s Evropou a Evropskou unií	23
Závěr	37
Summary	39
Použitá literatura	40
Seznam příloh	46
Přílohy	47

Úvod

Výměnný program Erasmus¹ je přinejmenším v oblasti vzdělávání považován za jeden z nejznámějších a nejúspěšnějších projektů Evropské unie.² Jedná se o nejrozsáhlejší program studentské zahraniční mobility na světě,³ jenž za svých více než pětadvacet let existence umožnil třem milionům mladých lidí vyzkoušet si, jaké to je žít, studovat či pracovat mimo svou vlast. Kromě ekonomických cílů jako zvýšení konkurenceschopnosti je Erasmus chápán také jako nástroj k rozšíření vlastních vědomostí a obzorů a v neposlední řadě i k „rozvoji pocitu evropské sounáležitosti“.⁴ Tento pocit sounáležitosti s Evropou či identifikaci s ní lze nazvat „evropskou identitou“, která je, zvláště ve spojení s otázkou demokratického deficitu EU, často označována za klíčovou pro její fungování. Programu Erasmus je pak mnohými evropskými politiky přisuzována schopnost tuto identitu tvořit – například podle bývalého evropského komisaře pro výchovu a vzdělávání Jána Figela „může Erasmus enormně přispět k vytvoření a podpoře evropské identity“.⁵ Někdejší prezident Evropské komise Romano Prodi dokonce účastníky programu Erasmus nazývá „nejlepšími ambasadory evropské integrace.“⁶ Jsou však takovéto názory podloženy vědecky, nebo se jedná o pouhou projekci přání politiků?

Souvislost mezinárodního turismu a integračního potenciálu zkoumal již v 70. letech Arend Lijphart, a to na základě modelu vytvořeného pro analýzu vzorců toků mezinárodního obchodu.⁷ Lijphart dospěl k tomu, že existuje korelace mezi intenzitou cestování a integračním potenciálem, přičemž přímo vybídl k zaměření se na konkrétní skupiny „cestovatelů“, například právě na studenty vyjíždějící na zahraniční studia.⁸ Toto doporučení se nicméně přinejmenším v případě evropských studentů dočkalo odezvy až o mnoho let později, jak bude zřejmé v následujících kapitolách. Základním prvkem, jenž je pro vznik pocitu sounáležitosti mezi obyvateli různých států zásadní, je transnacionální

¹ Plný oficiální název: „European Community Action Scheme for the Mobility of University Students“; od roku 2014 se program jmenuje Erasmus+.

² Evropský portál pro mládež, http://europa.eu/youth/node/5947_cs (zveřejněno 4. 7. 2013).

³ Paola Mattei, ed., *University Adaptation in Difficult Economic Times* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 92.

⁴ Evropská komisařka pro vzdělávání, kulturu, mnohojazyčnost a mládež Androulla Vassiliou in *Tisková zpráva Evropské komise* (Brusel, 10. července 2014), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-821_cs.htm.

⁵ „Erasmus can contribute enormously to forging and to promoting a European identity“, viz Ján Figel, „My Vision for European Student Mobility in the next Decade“ (příspěvek přednesený v rámci konference organizované UK Erasmus Student Committee, 22. června 2006), http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-398_en.htm?locale=en (staženo 25. 2. 2015), 3.

⁶ „Erasmus students. They are the true European pioneers, the best ambassadors for European integration.“, Romano Prodi, „Celebration of the Erasmus Programme“ (příspěvek přednesený na Université Libre de Bruxelles, Brusel, 29. listopadu 2002), http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-601_en.htm (staženo 25. 2. 2015).

⁷ Autorem tohoto modelu je Karl W. Deutsch, na jehož dílo Lijphart odkazuje, viz „Toward an Inventory of Basic Trends and Patterns in Comparative and International Politics“, *The American Political Science Review* 54, č. 1 (1960), 46–48.

⁸ Arend Lijphart, „Tourist Traffic and Integration Potential“, *Journal of Common Market Studies* 2, č. 3 (1964): 251–262, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 9. 1. 2015), 260.

interakce. Řečeno jinými slovy, skrze komunikaci mezi lidmi z odlišných kulturních sfér má docházet ke vzájemnému sblížení a nakonec ke vzniku „pocitu společenství“⁹.

Důležitosti mezinárodní interakce si patrně byla vědoma i Rada Evropské unie (tehdy Rada Evropských společenství), neboť její posílení bylo jedním z cílů explicitně vyjádřených v dokumentu zřizujícím program Erasmus v roce 1987. V článku 2 se doslova píše, že cílem programu je „posílit interakci mezi občany různých členských států s nadějí na upevnění konceptu Evropy lidí“.¹⁰ Toto plně odpovídá pojetí těch autorů, kteří se evropskou identitu snaží nahlížet nejen jako „pocit“ Evropanů, nýbrž i jako projekt řízený zvenčí.¹¹

Zdali je program Erasmus jako nástroj EU pro posílení evropské identity efektivní, jak se domnívají evropští politici a jak předpokládá teorie o transnacionální interakci, je možné zjistit pouze zkoumáním v praxi. Avšak zatímco přínos tohoto projektu v oblasti osobního rozvoje či mezinárodních kompetencí se zdá být potvrzen,¹² jeho pozitivní role v posilování evropské identity nebyla doposud přesvědčivě empiricky prokázána. Tato bakalářská práce se proto o nalezení odpovědi pokouší následujícím způsobem. Nejprve je na teoretickém podkladu sledován fenomén evropské identity jako takový, a následně je analyzována dosavadní literatura zabývající se již konkrétně souvislostí mezi studentskou mobilitou a evropskou identitou. Druhou, praktickou část práce představuje analýza vlastního, v ČR dosud chybějícího kvantitativního výzkumu, který byl proveden s českými účastníky programu Erasmus.

Pokud se týká použité literatury, jako hlavní zdroj byly využívány práce teoretiků zabývajících se evropskou identitou (za všechny např. Gerard Delanty¹³ nebo Sophie Duchesne¹⁴), potažmo národní identitou (např. Arnošt Gellner¹⁵, Benedict Anderson¹⁶ aj.). Z nejdůležitějších autorů, kteří jsou analyzováni ve druhé kapitole práce, je možno zmínit Christofa Van Mola¹⁷ či Kristine Mitchell¹⁸. Z německé studie Friedhelma Maiworma

⁹ Výraz užívaný Karl W. Deutschem, jenž bude ještě zmiňován.

¹⁰ „to strengthen the interaction between citizens in different Member States with a view to consolidating the concept of a People’s Europe“, Official Journal of the European Communities L 166, 25. 6. 1987, 20–24.

¹¹ Např. Jeffrey T. Checkel a Peter J. Katzenstein, eds., *European Identity* (New York: Cambridge University Press, 2009).

¹² Srovnej např. Uwe Brandenburg, ed., *The Erasmus Impact Study 2014: Effects of mobility on the skills and employability of students and the internationalisation of higher education institutions* (Lucemburk: European Union, 2014).

¹³ Gerard Delanty, „Is There a European Identity?“, *Global Dialogue* 5, č. 3/4 (2003): 76–86, <http://search.proquest.com> (staženo 25. 6. 2014); Gerard Delanty, „Models of European identity: Reconciling universalism and Particularism?“, *Perspectives on European Politics and Society* 3, č. 3 (2008): 345–359, <http://search.proquest.com> (staženo 26. 2. 2015).

¹⁴ Sophie Duchesne, „Waiting for a European Identity. . . Reflections on the Process of Identification with Europe“, *Perspectives on European Politics and Society* 9, č. 4 (2008): 397–410, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 5. 1. 2015).

¹⁵ Arnošt Gellner, *Národy a nacionalismus* (Praha: Hřibál, 1993).

¹⁶ Benedict Anderson, *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu* (Praha: Karolinum, 2008).

¹⁷ Christof Van Mol, „The Influence of European Student Mobility on European Identity and Subsequent Migration Behavior“ in *Analysing the Consequences of Academic Mobility and Migration*, ed. F. Dervin (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2011), 29–50; Christof Van Mol, „Intra-European Student Mobility and European Identity: A Successful Marriage?“, *Population Space Place* 19 (2013): 209–222.

a Alberta Overa¹⁹ byla převzata většina otázek pro použití ve vlastním sociologickém průzkumu. Při plánování a vyhodnocování průzkumu byly nápomocné publikace zaměřené na téma kvantitativního výzkumu, např. *Základy kvantitativního šetření* od Keitha F. Punche²⁰.

¹⁸ Kristine Mitchell, „Rethinking the ‘Erasmus Effect’ on European Identity“, *Journal of Common Market Studies* 53, č. 2 (2015): 330–348, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 15. 1. 2015);

Kristine Mitchell, „Student mobility and European Identity: Erasmus Study as a civic experience?“, *Journal of Contemporary European Research* 8, č. 4 (2012): 490–518, www.jcer.net (staženo 3. 1. 2015).

¹⁹ Friedhelm Maiworm a Albert Over, *Studie zum Thema „Studentische Mobilität und europäische Identität“*, (Bonn: Nationale Agentur für EU-Hochschulzusammenarbeit im Deutschen Akademischen Austauschdienst, 2013), https://eu.daad.de/medien/eu/publikationen/erasmus/web_broschure_studentische_mobilitaet.pdf (staženo 2. 10. 2014).

²⁰ Keith F. Punch, *Základy kvantitativního šetření* (Praha: Portál, 2008).

1 Teoretická část

1.1 Koncept evropské identity

Pojem „identita“ je dosti nejasný, neboť je užíván frekventovaně a ve velkém množství rozličných kontextů a oborů. Podle jednoho z názorů je používán dokonce tak často, že by měl být nahrazen nějakým jiným konceptem.²¹ Komplexnost identity vystihuje Sophie Duchesne, která říká:

„Identita je složitý koncept, jelikož souvisí s trváním i změnou, stejností i odlišností, objektivitou i subjektivitou, kolektivní i individuální úrovní sociálního a politického sebechápání, a to vše zároveň.“²²

Ačkoli se tedy v případě identity jedná o poměrně těžko uchopitelný koncept, je nutné se pokusit o jeho operacionalizaci na pozadí stručného nástinu existujících teorií, který je důležitý i pro celkové pochopení tématu. Předmětem této práce není identita osobní, zkoumaná především psychologii, nýbrž identita kolektivní, která může mít mnoho podob. Pravděpodobně nejznámějším příkladem nositele kolektivní identity je národ, v případě evropské identity se pak jedná o ještě širší pojetí – nadnárodní. Poměrně propracované teorie nacionalismu (národní identity) představují pro mnoho autorů zabývajících se nadnárodní identitou důležitou výchozí oblast, v této práci na ně však bude odkazováno pouze v případě, bude-li to nutné pro pochopení kontextu.

Pokud jde o samotnou existenci „evropské identity“, mezi akademiky (ani politiky) nepanuje shoda. Zatímco dle některých existuje,²³ jiní říkají, že zatím nebyla empiricky dokázána.²⁴ Další skupinou je vnímána, pokud vůbec existuje, spíše jako neurčitá součást celospolečenské transformace.²⁵ Roger Scruton tvrdí, že existovat přestává a postupně se stává „prázdným pojmem“.²⁶ Přes takovéto názory nebývá její potenciální vznik zpravidla vylučován. Jaké definice lze tedy z oblasti teorie vyvodit? Karl W. Deutsch chápe nadnárodní kolektivní identitu jako „pocit společenství“ („sense of community“), stav, kdy mezi lidmi panuje vzájemná důvěra, ohleduplnost a sympatie, přičemž jeho vznik dokonce pokládá za

²¹ Rogers Brubaker a Frederick Cooper, "Beyond identity", *Theory and Society*, č. 29 (2000): 1–47, <http://works.bepress.com/wrb/2> (staženo 6. 1. 2015).

²² „Identity is a demanding concept as it aims to deal with persistence and change, similarity and difference, objectivity and subjectivity, the collective and the individual level of social and political understanding of the self, all at the same time“, viz Duchesne, „Waiting for a European Identity“, 402.

²³ Michael Bruter, „Winning Hearts and Minds for Europe: The Impact of News and Symbols on Civic and Cultural European Identity“, *Comparative Political Studies* 36, č. 10 (2003): 1159, <http://www.sagejournals.com> (staženo 25. 2. 2015).

²⁴ Mathieu Petithomme, „Is there a European Identity? National Attitudes and Social Identification toward the European Union“, *Journal of Identity and Migration Studies* 2, č. 1 (2008): 16, <http://www.jstor.org> (staženo 26. 2. 2015).

²⁵ Např. Philip Schlesinger, „Europeanness - a new cultural battlefield?“, *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 5, č. 2 (1992): 11-23, <http://www.tandfonline.com> (staženo 4. 4. 2015).

²⁶ Roger Scruton, interview vedla Hana Kopecká, www.euroskop.cz, 19. října 2010.

prerekvizitu integrace.²⁷ Podobně se v pojetí Gerarda Delantyho jedná o „způsob sebeporozumění, vyjádřený lidmi v existujících narativěch“.²⁸ Viktoria Kaina zdůrazňuje potřebu rozlišovat mezi osobní a skupinovou dimenzí kolektivní identity, když ji definuje jako „něco, čím jednotlivec nebo skupina je, a něco, co jednotlivec nebo skupina má“.²⁹ Co však mají všichni obyvatelé Evropy společné, a na základě čeho by tedy bylo možné se odlišit například od Američana nebo Australana, zatím nebylo v akademickém světě jednomyslně definováno. Je pravdou, že téměř nikdy v takové debatě nechybí zmínky například o společných žido-křesťanských základech, vlivu římského práva či renesanci.³⁰ Na druhou stranu takové prvky nemusí být exkluzivní pouze pro Evropany.³¹

Proto se většina autorů, vycházejíc z teoretiků národní identity a nacionalismu,³² shodne na tom, že jakožto kolektivní identita je i ta evropská konstruktem (teoretickým či již existujícím).³³ To znamená, že, oproti mínění tzv. esencialistů,³⁴ reálně žádný společný evropský základ neexistuje, a je tak pouze výplodem psychiky. Řečeno „andersonovskou“ terminologií, jedná se o pouhou „představu společenství“.³⁵ Pokud jde tedy o konstrukt, čím je produkován? Dle některých se jedná o samovolný, nikým neřízený postup.³⁶ Mnozí jiní ale celý proces chápou jako analogii k cílenému vytváření národní identity (např. v pojetí E. Hobsbawma). Podle nich se i v případě evropské identity jedná o proces řízený elitami („elite-driven“), jenž postupuje směrem odshora, dolů k obyvatelům („top-down“ proces).³⁷ Elity pak musí rozhodnout, co je vhodné do tohoto společného „referenčního rámce“ zahrnout, přičemž taková volba může být velice snadná, nebo naopak velmi náročná – je totiž nutné dosáhnout dostatečné objektivnosti. Mnohdy je potřeba s obsahem manipulovat, či ho přímo vymyslet.³⁸ Podle Petera Krause lze v případě EU tuto snahu o definici

²⁷ Karl W. Deutsch, et al., *Political Community and the North Atlantic Area* (Princeton: Princeton University Press, 1957), 1.

²⁸ Gerard Delanty, „Is There a European Identity?“, *Global Dialogue* 5, č. 3/4 (2003): 77, <http://search.proquest.com> (staženo 25. 6. 2014).

²⁹ Viktoria Kaina, „How to reduce disorder in european identity research“, *European Political Science* 12, č. 2 (2013): 3, <http://search.proquest.com> (staženo 25. 2. 2015).

³⁰ Anthony D. Smith, „National Identity and the Idea of European Unity“, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944- 68)*, č. 1 (1992): 70, <http://www.jstor.org/> (staženo 4. 3. 2015).

³¹ Peter A. Kraus, *A Union of Diversity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 39.

³² Zejména E. Hobsbawm, E. Gellner, B. Anderson, A. D. Smith.

³³ Viz např. Anthony Pagden, „Europe: Conceptualizing a Continent“ in *The Idea of Europe From Antiquity to the European Union*, Anthony Pagden, ed. (Cambridge: Cambridge university press, 2002), 33–54.

³⁴ Např. Anthony D. Smith; rozdíly esencialistického a konstruktivistického přístupu k otázce možnosti vzniku „evropského lidu“ pojednává např. Cederman, Lars-Erik, „Nationalism and Bounded Integration: What it Would Take to Construct a European Demos“, *European Journal of International Relations* 7, č. 2 (2001): 139–174, <http://ejt.sagepub.com> (staženo 25. 2. 2015).

³⁵ Benedict Anderson, *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu* (Praha: Karolinum, 2008).

³⁶ Lenka Rovná, „Existuje evropská identita?“, *Vita Nostra Revue: časopis 3. lékařské fakulty UK* 14, č. 4 (2005): 16, dostupné na <http://nas.lf3.cuni.cz/svi/3LF%20-%20DOKUMENTY/VNR//VNR%202005-2007/vnr-2005-04.pdf>.

³⁷ Matiuța, „How to build the European Identity?“, 3.

³⁸ Elisabeth Bakke, „Towards a European Identity?“, *Arena Working Paper*, č. 10 (1995), http://folk.uio.no/stveb1/Towards_a_European_Identity.pdf (staženo 4. 3. 2015), 3.

„společného“ spatřit např. v „Deklaraci o evropské identitě“³⁹ z roku 1973, která staví ne až tak na kulturní bázi Evropy, jako spíše na společném zájmu o jednotnou Evropu. Takovéto chápání je vlastní autorům, kteří evropskou identitu vnímají jako identitu politickou, založenou na výstupech EU jakožto projektu.⁴⁰ Podpořeno může být jistě i skutečností, že ve standardním Eurobarometru občané EU jako nejzásadnější prvek tvořící evropskou identitu uvádějí společnou měnu, zanechávající přitom kulturu a historii na nižších příčkách.⁴¹

Velmi důležitou otázku představuje vzájemný vztah mezi národní a evropskou identitou. Někteří tento vztah vnímají dichotomicky, tedy že obě identity nemohou existovat vedle sebe zároveň.⁴² V tomto smyslu ji např. Václav Klaus považuje za „slepou cestu“ a spolu s Emanuelem Ottolenghim varuje před stavem, kdy se lidé následkem snah o vznik evropské identity nebudou identifikovat s ničím.⁴³ Mnoho akademiků však přijímá možnost několika identit najednou, případně více dimenzí v rámci jedné identity. Vztah mezi národní a evropskou identitou pak může být chápán ve smyslu neustálého vzájemného napětí,⁴⁴ jakési neutrální koexistence,⁴⁵ či dokonce komplementarity.⁴⁶ Například Anton Pelinka považuje celkový soubor jednotlivých národních, náboženských a politických identit za esenci identity evropské.⁴⁷ Přesně opačně to vnímá Delanty, podle nějž je evropská identita obsažena – a může ji i přesahovat – v rámci národní identity, přičemž jako příhodnější navrhuje koncept „kosmopolitní evropské identity“.⁴⁸

Navzdory absenci jasné definice evropské identity se několik autorů pokusilo zkoumat, zdali má na její formování vliv studentská mobilita. Následující sonda do existující literatury se snaží zjistit, zda taková spojitost existuje, či nikoli.

³⁹ Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973); dostupné online na http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf.

⁴⁰ Např. Thomas Jansen, „European Identity and /or the Identity of the European Union“, in *Reflections on European Identity*, Jansen, Thomas, ed., (European Commission Forward Studies Unit, 1999), 27.

⁴¹ Standardní Eurobarometr č. 77, jaro 2012, dostupné na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_en.htm.

⁴² Např. Sean Carey, „Is National Identity an Obstacle to European Integration?“, *European Union Politics* 3, č. 4 (2002): 387–413, <http://ejt.sagepub.com> (staženo 25. 2. 2015); Lauren M. McLaren, „Opposition to European integration and fear of loss of national identity: Debunking a basic assumption regarding hostility to the integration project“, *European Journal of Political Research*, č. 43 (2004): 895–911, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 5. 1. 2015).

⁴³ Václav Klaus, „Evropská identita jako další slepá třetí cesta? - Na okraji eseje E. Ottolenghiho“, zveřejněno 16. 6. 2005, <http://www.klaus.cz/clanky/1189>.

⁴⁴ Kraus, *A Union of Diversity*, 43.

⁴⁵ Sylvia Kritzinger, „European Identity Building from the Perspective of Efficiency“, *Comparative European Politics*, č. 3 (2005): 71, www.palgrave-journals.com/cep (staženo 26. 2. 2015).

⁴⁶ Delanty, „Is There a European Identity?“, 79.

⁴⁷ Anton Pelinka, „Evropská identita“ in *Evropané píšou o Evropě*, Monika MacDonagh - Pajerová, Jan Hron, eds., (Praha: Rybka Publishers, 2008), 113.

⁴⁸ Gerard Delanty, „Models of European identity: Reconciling universalism and Particularism?“, *Perspectives on European Politics and Society* 3, č. 3 (2008): 355, <http://search.proquest.com> (staženo 26. 2. 2015).

1.2 Analýza dosavadního empirického výzkumu

Dosavadní empirický výzkum souvislosti mezi programem Erasmus a evropskou identitou ukazuje nejasné, leckdy i protichůdné výsledky. Podle některých studií má zahraniční pobyt přímou souvislost s mírou sebeidentifikace s Evropou,⁴⁹ podle jiných tomu tak není.⁵⁰ Další výzkumy naznačují, že záleží na státu, ze kterého přijíždějící student pochází.⁵¹ Následující souhrn se pokouší přiblížit všechny podstatné empirické studie, které obsahují vlastní sociologické šetření,⁵² se snahou poukázat na jejich silné stránky i potenciální nedostatky. Pro lepší pochopení nutno zmínit, že v rámci tohoto souboru prací je identifikace s Evropou pojímána různě, a to v tom smyslu, že některé z nich pracují s „Evropou“, některé s „Evropskou unií“ a některé pak s obojím. Podobně je to i se samotným typem studentské mobility, kdy je někdy předmětem pouze program Erasmus, jindy studentská mobilita obecně.

Za jeden z nejranějších výzkumů (proběhl v letech 2000/2001) na toto téma lze považovat práci Russella Kinga a Enrica Ruiz-Gelicese, podle kterých se doposud vydané studie zaměřené na migraci nedostatečně věnovaly otázce studentské mobility. Autoři se dotazovali 475 studentů z britských univerzit, z nichž 261 pobyt Erasmus již absolvovalo, 108 mělo krátce před odjezdem a 106 tvořilo kontrolní skupinu nevyjíždějících studentů. Přitom bylo zjištěno, že studenti, kteří strávili rok na studiích v kontinentální Evropě, byli proevropštější než studenti, kteří do zahraničí nevyjeli. Zároveň ti ze studentů Erasmu, jež měli dřívější zkušenost s dlouhodobějším pobytem v zahraničí, posléze vykazovali pozitivnější náhledy na Evropu než ti bez zahraniční zkušenosti. Téměř 60 % dotazovaných studentů (absolventů zahraničního pobytu) uvedlo, že studium v cizině posílilo jejich pocit sounáležitosti s evropským kulturním prostorem. Autoři uzavírají s tím, že studium v zahraničí (v Evropě) má pozitivní efekt jak na vědomosti o Evropě, tak na evropskou

⁴⁹ Russell King a Enric Ruiz-Gelices, „International student migration and the European ‘Year Abroad’: effects on European identity and subsequent migration behaviour“, *International Journal of Population Geography* 9, č. 3 (2003): 229–252, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 9. 1. 2015);

Van Mol, „The Influence of European Student Mobility on European Identity and Subsequent Migration Behavior“.

Bernhard Streitwieser, *Erasmus Mobility Students and Conceptions of National, Regional and Global Citizenship Identity* (Evanston/Illinois: Northwestern University, Center for Global Engagement, 2011), Working Paper No. 11-001.

⁵⁰ Emmanuel Sigalas, „Does ERASMUS Student Mobility promote a European Identity?“ *Hamburg University - Webpapers on Constitutionalism & Governance beyond the State*, č. 2 (2009): 1–23, https://www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/sowi/politik/governance/ConWeb_Papers/conweb2-2009.pdf;

Ian Wilson, „What should we expect of Erasmus Generations?“, *Journal of Common Market Studies* 49, č. 5 (2011): 1113–1140, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 3. 1. 2015).

Theresa Kuhn, „Why Educational Exchange Programmes Miss Their Mark: Cross-Border Mobility, Education and European Identity“, *Journal of Common Market Studies* 50, č. 6 (2012): 994–1010.

⁵¹ Van Mol, „Intra-European Student Mobility and European Identity: A Success-ful Marriage?“

Kristine Mitchell, „Rethinking the ‘Erasmus Effect’ on European Identity“.

⁵² Tzn. nikoli práce, které analyzují výhradně šetření třetích stran, obvykle Eurobarometry Evropské komise

identitu.⁵³ Je nutno říci, že několik aspektů této studie může vzbudit pochybnosti při extrapolaci jejích výstupů. Například v dotazníku sice 79 % absolventů programu uvedlo, že se (do větší či menší míry) cítí jako Evropané – oproti 61 % těch, kteří v zahraničí nestudovali. Paradoxně však více „neabsolventů“ uvedlo, že se cítí primárně více jako Evropané než jako příslušníci svého státu (17 % versus 14 %).⁵⁴ Autoři sami přiznávají, že výsledky studie jsou „pouze indikativní a přehlížejí mnoho komplexností a alternativních výstupů, které souvisejí se socializačními vzorci před a během pobytu v zahraničí“.⁵⁵ Jako negativní může být vnímán i fakt, že byl výzkum prováděn pouze s Brity (potažmo studenty na britské univerzitě v Sussexu), což, jak uvidíme později, může být při generalizování výsledků problematické.

Další empirickou analýzu, byť ne komparativní, provedl v roce 2005 Óscar Fernández.⁵⁶ Jeho kvalitativní výzkum provedený s absolventy výměnných programů typu Erasmus zahrnoval dotazníkové šetření s přibližně dvěma stovkami studentů a dále rozhovory s 31 z nich. Ačkoli se Fernández ve své studii zabývá obecně percepcí studentů ohledně Evropy a nedělá žádné konkrétní úsudky v otázce vztahu Erasmus – evropská identita, lze z jeho závěrů vysledovat zřetelný pozitivní účinek zahraničního pobytu. Jeho výzkum ukazuje, že 70 % dotazovaných se stavělo kladně k otevřené a integrované Evropě. Na druhou stranu přibližně stejné procento dalo najevo také svou skeptičnost stran budoucnosti Evropy. Na základě tohoto a dalších zjištění by tak podle Fernándezeho mělo být vytvářeno více iniciativ pro podporu „evropanství“.⁵⁷

Emmanuel Sigalas je jedním z autorů, kteří nesouhlasí s kladením evropské identity a pobytu Erasmus do přímé souvislosti. Na přelomu let 2003/2004 zorganizoval dlouhodobou panelovou studii⁵⁸ s 241 zahraničními („incoming“) studenty na anglických vysokých školách a 162 britskými („outgoing“) studenty, nezapomínaje přitom na kontrolní skupinu 60 „běžných“ britských studentů. Sigalasy výsledky ukazují, že studenti na jedné straně zlepšili své jazykové schopnosti, změnu identity ve prospěch té evropské však neprokázaly.⁵⁹

Podobně i Ian Wilson provedl v roce 2007 svůj výzkum⁶⁰ se dvěma skupinami studentů. V první byli zahrnuti studenti Erasmu (celkem 99) a ve druhé studenti bez zahraniční zkušenosti (celkem 145). Obě skupiny zodpovídaly otázky týkající se národní

⁵³ King a Ruiz-Gelices, *International student migration and the European 'Year Abroad'*, 241.

⁵⁴ *Ibid.*, 242.

⁵⁵ „[...] only indicative, and gloss over a number of complexities and alternative outcomes relating to socialization patterns before and during the year abroad.“ *Ibid.*, 246.

⁵⁶ Óscar Fernández, „Towards European Citizenship through Higher Education?“, *European Journal of Education* 40, č. 1 (2005): 58–68.

⁵⁷ *Ibid.*, 66.

⁵⁸ Emmanuel Sigalas, „Does ERASMUS Student Mobility promote a European Identity?“ *Hamburg University - Webpapers on Constitutionalism & Governance beyond the State*, č. 2 (2009): 1–23, https://www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/sowi/politik/governance/ConWeb_Papers/conweb2-2009.pdf.

⁵⁹ *Ibid.*, 14.

⁶⁰ Ian Wilson, „What should we expect of Erasmus Generations?“, *Journal of Common Market Studies* 49, č. 5 (2011): 1113–1140, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 3. 1. 2015).

a evropské identity, přičemž účastníci zahraničního pobytu tak učinili jak před jeho zahájením, tak po jeho ukončení. Při vyhodnocování Wilson nezjistil žádné zásadní rozdíly v odpovědích studentů před a po absolvování pobytu, a proto nemohl podpořit hypotézu, že účast v programu Erasmus vede v krátkodobém horizontu k „revolučním změnám politických názorů“.⁶¹ Na Wilsonově výzkumu je pozitivní, že bylo, stejně jako v případě Sigalase, užito longitudinální metody, tedy že stejní studenti byli dotazováni před i po absolvování pobytu, čímž bylo možné přesně vysledovat případné změny identity (přínejmenším v porovnání s jinými metodami⁶²). Stejně jako u Kinga a Ruiz-Gelicese a Sigalase je však i zde při interpretaci (aplikaci) výstupů zapotřebí jisté obezřetnosti. Tato studie byla uskutečněna pouze s britskými studenty (a Francouzi studujícími v UK⁶³), což by, opět, při zdržení se zobecňování, nemuselo vadit. Jako zásadní nedostatek se však jeví rozsah vzorku, u kterého může být s pouhými 99 studenty Erasmusu jeho reprezentativnost zpochybněna. Velikost výběrového souboru by podle Katriaka měla dosahovat alespoň 0,06 % základního souboru (do 10 000 000 jednotek),⁶⁴ přičemž v tomto případě podíl činí zhruba 0,0059 %.⁶⁵

V Streitwieserově průzkumu, který proběhl v roce 2010, se více než polovina dotázaných (54 %)⁶⁶ identifikovala primárně jako evropští (potažmo globální) občané, což je v porovnání s jinými výzkumy opravdu vysoké číslo.⁶⁷ Oproti výše zmíněným je možné Streitwieserovu studii, zahrnující 29 států a 141 univerzit, považovat za první skutečně „nadnárodní“, byť počet 343 zúčastněných studentů je stále poměrně daleko od ideálního vzorku.⁶⁸ Sám autor přiznává, že jeho bádání přináší více otázek než odpovědí, přesto v závěru zmiňuje zřejmé zjištění ohledně pojmu evropského občanství: studenti jej chápou rozdílně a jejich identifikace v jeho rámci závisí na historicko-politickém profilu země, její hospodářské situaci a na zeměpisné poloze v Evropě.⁶⁹ Mimo to bohužel z podstaty použité metody (jednorázové dotazování studentů Erasmusu v průběhu jejich pobytu, navíc při absenci kontrolní skupiny) nebylo možné v rámci studie zkoumat případnou modifikaci v identitě, ani srovnávat její „míru“ se studenty, kteří v programu Erasmus nebyli.

⁶¹ Ibid., 1135.

⁶² Další užívané metody jsou např.: retrospektiva (dotazování jedné skupiny) nebo dvě skupiny (jedna dotazována před pobytem a druhá po pobyту).

⁶³ United Kingdom – Spojené království.

⁶⁴ Martin Katriak, *Metódy a techniky sociologického výskumu* (Bratislava: Veda, 1975).

⁶⁵ Kalkulováno pro ak. rok 2006/2007, ke kterému pobyt absolvovalo celkem 1 681 268 studentů (zdroj: oficiální stránky EK: http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-11-12/annex-08-outbound-study-exchanges-87_en.pdf).

⁶⁶ Bernhard Streitwieser, *Erasmus Mobility Students and Conceptions of National, Regional and Global Citizenship Identity* (Evanston/Illinois: Northwestern University, Center for Global Engagement, 2011, Working Paper No. 11-001, 14.

⁶⁷ Srovnej např. King a Ruiz-Gelices, *International student migration*, 242, nebo Maiworm a Over, *Studie zum Thema*, 27.

⁶⁸ Viz odstavec výše.

⁶⁹ Streitwieser, „Erasmus Mobility“, 14;

dále srovnej např. Van Mol, *Intra-European Student Mobility*, 218.

Christof Van Mol v rámci svého rozsáhlého zkoumání spojitosti mezi mezinárodní mobilitou a evropskou identitou zveřejnil mezi léty 2010 až 2013 celkem tři studie, přičemž došel k tomu, že studenti Erasmu vykazují již před výjezdem do zahraničí vyšší stupeň „evropskosti“, pokud jsou porovnání se studenty, kteří o zahraniční pobyt nikdy neprojevili zájem (resp. se ho nikdy neúčastnili).⁷⁰ Tato vysoká identifikace s Evropou je podle něj během pobytu ještě zvýšena, a zároveň dojde i ke změně jejího charakteru v tom smyslu, že z převážně politicko-racionálního pocitu se stává pocit sounáležitosti s jinými Evropany. Míra evropského cítění se pak liší na základě mateřské země⁷¹ a přinejmenším teoreticky je jeho proměna zapříčiněna socializací uvnitř skupiny studentů v hostitelské zemi (nejen studentů hostitelské země, nýbrž i těch z jiných evropských zemí).⁷² Pozitivní vlastností Van Molova zkoumání je využívání nejen uzavřených dotazníků, ale i osobních rozhovorů a skupinových diskusí, díky čemuž se daří, mimo jiné, odhalovat rozličné motivace studentů pro zahraniční pobyt. Nejzásadnější přínos jeho práce však pravděpodobně tkví v jejím rozsahu, a to jak do velikosti zkoumaného vzorku (na každé z jeho studií participovalo alespoň 800 absolventů programu), tak do počtu zahrnutých států (minimálně 16 zemí a 23 univerzit).

Vedle Van Molovy práce existují dva empirické výzkumy, které jsou ještě rozsáhlejší (co do velikosti vzorku) a aktuálnější. První z nich vypracovala Kristine Mitchell,⁷³ jež si byla vědoma nedostatku empirických dat, a tak nejprve v roce 2012 publikovala výzkum zahrnující 1041 bývalých účastníků Erasmu a 970 studentů, kteří se nikdy podobného programu nezúčastnili, z celkem 25 zemí. Výstupem studie bylo, že 73 % absolventů se v důsledku svého zahraničního pobytu cítilo „více evropsky“. Jelikož studenti Erasmu nebyli dotazováni i před odjezdem do zahraničí, respektive nebyla dotazována skupina studentů, která se nacházela těsně před zahájením pobytu, nebylo bohužel možné zkoumat vliv studijního pobytu na proměnu identity (opět, teoreticky mohli mít stejně vysokou úroveň „evropskosti“ již před zahájením programu⁷⁴).

Nedostatky svého výzkumu si autorka uvědomila, a o dva roky později přišla s novou studií⁷⁵ s účinnější, longitudinální metodou, přičemž velikost vzorku v rámci této metody (a v rámci této problematiky) má dosud nebývalou hodnotu: 1729 účastníků. Zároveň se jí podařilo, oproti Wilsonovi a Sigalasovi, kteří tuto metodu použili maximálně u dvou zemí, zařadit do studie dohromady 6 členských států EU.⁷⁶ Prostřednictvím dotazování stejné skupiny studentů na začátku i na konci pobytu Mitchell jasně dochází k tomu, že účast v programu Erasmus posiluje evropskou identitu.⁷⁷ Stejně jako Van Mol ale

⁷⁰ Van Mol, „Intra-European Student Mobility“, 216.

Dále srovnej např. i Kuhn, „Why Educational Exchange Programmes Miss Their Mark“, 995.

⁷¹ Van Mol, „Intra-European Student Mobility“, 218.

⁷² Ibid., 217.

⁷³ Mitchell, „Student mobility and European Identity“.

⁷⁴ Což někteří autoři prokázali, srovnej např. Van Mol a Kuhn.

⁷⁵ Mitchell, „Rethinking the ‘Erasmus Effect’“.

⁷⁶ Francie, Německo, Itálie, Španělsko, UK

⁷⁷ Mitchell, „Rethinking the ‘Erasmus Effect’“, 339.

i ona upozorňuje na nezanedbatelné rozdíly mezi cílovými státy a národnostmi. Ve výsledku jsou rozdíly takové, že u britských studentů Erasmu míra identifikace s Evropou dokonce poklesla (to samé platí i pro „incoming“ studenty v Británii). A právě na základě této diskrepance u Velké Británie Mitchell vyjadřuje domněnku, že proto dospěli Sigalas a Wilson k negativnímu závěru ohledně vlivu Erasmu na změnu identity.⁷⁸ V této souvislosti se odvolává na Spieringa, jenž označuje „britskou jinakost“ za široce přijímanou.⁷⁹ Skutečnost britského euroskepticismu je zjevná i z Eurobarometru, v němž Britové patří k národnostem s nejmenším pocitem přináležetosti k Evropě.⁸⁰

Druhým z výzkumů, které lze v tomto tématu považovat pravděpodobně za dosud nejprínosnější, je studie Friedhelma Maiworma a Alberta Overa,⁸¹ vypracovaná na konci roku 2013 pro *Německou akademickou výměnnou službu* (Deutscher Akademischer Austauschdienst – DAAD). V jejím rámci bylo dotazováno více než 8 tisíc německých studentů formou internetového dotazníku (z většiny uzavřené otázky). Takto mohutný vzorek je vsutku unikátní, přičemž uvažíme-li, že se jedná o jedinou zemi, působí ještě úctyhodněji. Na druhou stranu, právě pro nepřítomnost nadnárodního rozměru nelze z výsledků vytvářet obecné závěry,⁸² avšak to uznávají i sami autoři.⁸³ Pokud jde o transformaci sebeidentifikace s Evropou, svými zjištěními se tento výzkum řadí spíše k těm skeptičtějším, neboť proměna evropské identity v důsledku mobility byla pozorována v míře relativně nízké.⁸⁴ Opět to může značit, že studenti přihlašující se do programu mobility již disponují nadprůměrnou „proevropskostí“ – kvůli absenci kontrolní skupiny to však tato studie nemohla potvrdit.⁸⁵ Naopak celkem jednoznačně byl vysledován přínos v oblasti osobního rozvoje a mezinárodních kompetencí.⁸⁶ Podobně jako u všech zmíněných studií mimo Sigalasu, Wilsonovu a Mitchelové, však ani tento průzkum nepoužil metodu dotazování ex ante a ex post, pročež může být výsledek teoreticky do určité míry zkreslen. Na druhou stranu, díky jednoduššímu vzorku se dá očekávat výrazně menší míra zkreslení vůči základnímu souboru (němečtí účastníci Erasmu) oproti studiím, v jejichž vzorku se nacházejí různé národnosti.⁸⁷ Celkově se dá v této studii za velmi cenné považovat velké

⁷⁸ Ibid., 334, 340.

⁷⁹ Spiering, Menno „British Euroscepticism“ in *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration European Studies*, Robert Harmsen a Menno Spiering, eds. (Amsterdam - New York: Editions Rodopi B.V., 2004) 146.

⁸⁰ Standardní Eurobarometr č. 77, jaro 2012, dostupné na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_en.htm; nebo srovnej např.: Petithomme „Is there a European Identity?“, 29.

⁸¹ Maiworm a Over, *Studie zum Thema*.

⁸² Srovnej Mitchell, Van Mol či Streitwieser ohledně závislosti na zemi původu.

⁸³ Maiworm a Over, *Studie zum Thema*, 51.

⁸⁴ Konkrétně jako primární sebeidentifikaci s Evropou uvedlo 29,5 % absolventů Erasmu, oproti 23 % těch, kteří ještě nevycestovali, viz Maiworm a Over, *Studie zum Thema*, 49.

⁸⁵ Jiné to potvrdily (např. Kuhn, Van Mol).

⁸⁶ Maiworm a Over, *Studie zum Thema*, 51.

⁸⁷ Opět viz výzkumy poukazující na rozdíly mezi národnostmi.

množství zkoumaných proměnných, z nichž se mnohé projeví jako schopné formovat evropskou identitu – například délka pobytu, typ ubytování nebo pohlaví.

Ačkoli politoložka Theresa Kuhn neprováděla vlastní sociologický výzkum, její analýza je velice užitečná pro kritičtější náhled na roli studentské mobility v otázce podpory Evropské identity. Kuhn dochází k tomu, že program Erasmus je vlastně „kázání obráceným“⁸⁸, když na rozboru výstupů Eurobarometru dokazuje svou hypotézu, že univerzitní studenti již sami o sobě vykazují vyšší míru sounáležitosti s EU/Evropou a vyšší pravděpodobnost mezinárodního pobytu v porovnání s lidmi, kteří nikdy nestudovali. Konkrétně se vymezuje vůči Sigalasovi a Wilsonovi, jež u studentů neshledali korelaci mezi pobytem v zahraničí a zvýšenou sebeidentifikací s Evropou. Tvrdí, že nestudující (a lidé bez VŠ vzdělání) buďto o dlouhodobý pobyt v cizině nejeví zájem, nebo možnost studovat v zahraničí nemají, a proto je také malé množství těch, kteří dosáhli nízkého vzdělání a zároveň někdy absolvovali dlouhodobější zahraniční aktivitu. Z toho autorka vyvozuje, že pro podporu evropské identity formou mezinárodní mobility je lepší se zaměřit na méně vzdělané lidi. Zároveň však přesvědčivě potvrzuje, že transnacionální aktivity obecně přispívají ke zvýšené sebeidentifikaci s Evropou.⁸⁹

1.3 Metodologie

Jak je z výše uvedeného zřejmé, pro jednoznačné potvrzení nebo vyvrácení hypotézy, že Erasmus posiluje evropskou identitu, zatím neexistuje dostatek empirických dat. Autoři dosavadních studií nedisponují dostatečným reprezentativním vzorkem celkové populace absolventů Erasmu – buďto je výběrový soubor příliš malý (např. Streitwieser, Wilson), nebo je omezen na jednu zemi (King a Ruiz-Gelizes, Maiworm a Over). Z výše zmíněných pracují Mitchell a Van Mol, při zahrnutí vícera států, s nejvyšším počtem účastníků, přesto se nedá plně hovořit o výsledcích aplikovatelných na Erasmus jako celek, především s ohledem na zjištěné zásadní rozdíly v rámci jednotlivých států a národností. Právě pro tyto rozdíly se předkládaná bakalářská práce ani nebude pokoušet vztahovat výsledky na celý program. Naopak má tato analýza solidního vzorku studentů jediné země, České republiky, představovat další díl (vedle Německa a částečně i Británie) do pomyslné 33dílné skládky,⁹⁰ díky které bude nakonec možné zhodnotit roli Erasmu v obecném měřítku.

Hlavní bod zájmu této práce spočívá v subjektivním rozměru kolektivní identity, jenž reprezentuje onen zmiňovaný pocit sounáležitosti, zvnějšku nijak nerozpoznatelný.⁹¹ Tento rozměr je však u každého člověka jiný, a tak skutečnost, že o sobě různí Evropané mluví jako o Evropanech, ještě nemusí znamenat, že mají pro „evropanství“ stejná kritéria.⁹² Podobně,

⁸⁸ „preaching to the converted“

⁸⁹ Kuhn, „Why Educational Exchange Programmes Miss Their Mark, 1006.

⁹⁰ Počet zemí podílejících se na programu.

⁹¹ Na rozdíl od objektivní dimenze, která zahrnuje např. území. Viz Bakke, „Towards a European Identity?“, 3.

⁹² Bruter, „Winning Hearts and Minds for Europe, 1154.

kladná odpověď na otázku „považujete se za Evropana?“⁹³ nevypovídá nic o významu nebo intenzitě, které v sobě tato sebeidentifikace nese.⁹⁴ Z těchto důvodů se tato práce soustřeďuje na míru identifikace studentů s Evropou, kterou chápe jako vyjádření síly evropské identity. Zároveň je alespoň částečně vyhověno požadavku na jakousi minimální objektivitu tím, že byli respondenti dotazováni na své asociace ohledně EU.⁹⁵ Na rozdíl od některých jiných studií je zde rozlišováno mezi Evropou a EU, neboť, jak naznačily předchozí kapitoly, se tyto dva pojmy nemusí překrývat. Obecně je možné konstatovat, že identifikování se s Evropou bývá spojováno spíše s kulturně-historickým aspektem, zatímco identifikace s EU má blíže k politickému či občanskému pojetí identity. Jelikož identifikace s Evropou je úzce spjata s postojem vůči ní,⁹⁶ týkalo se několik otázek v průzkumu i změny náhledu na Evropu. Vedle otázek přímo zaměřených na identifikaci byly studentům položeny i obecnější otázky stran jejich pobytu a náhledu na ČR, aby tak mohl být vytvořen komplexnější obraz českého studenta a jeho zahraniční zkušenosti.

Většina otázek použitých v tomto kvantitativním výzkumu byla se svolením přejata z již zmiňované studie „Studentische Mobilität und europäische Identität“, kterou pro DAAD zpracovali Maiworm a Over v roce 2013. Důvodem převzetí otázek byla snaha o co nekvalitnější dotazník, jelikož jeho vytváření mimo sociologické prostředí by s sebou neslo riziko nevhodně zvolených parametrů. Nadto je tato německá analýza oproti ostatním komplexnější – obsahuje více otázek, díky čemuž je možné vysledovat jinde nezkoumané spojitosti. Ve výsledku představuje určitou výhodu i fakt, že díky podobnému konceptu je případně možno v budoucnu tuto studii snadno komparovat s výstupy předkládané bakalářské práce.

Samotné sociologické šetření mělo formu internetového dotazníku, jenž sestával z 21 uzavřených (včetně několika částečně uzavřených) otázek a jenž byl prostřednictvím odkazu sdílen studentům. Jako metoda zkoumání bylo zvoleno dotazování dvou skupin tak, aby v jedné byli absolventi programu Erasmus a ve druhé ti, kteří se na zahraniční výjezd chystají. Tím by měla být zajištěna „stejná počáteční pozice“ pro zkoumání změny v intenzitě identifikace. Preferovanější metodu by nepochybně představovalo dotazování se stejného vzorku před studijním pobytem a po něm, leč to především z časových důvodů nebylo možné. Pro specifičnost cílové skupiny, kterou absolventi, a zejména pak budoucí absolventi Erasmu jsou, byla naprosto klíčová spolupráce zahraničních oddělení českých VŠ. S prosbou o kooperaci byly během října 2014 osloveny téměř všechny české veřejné vysoké školy a velká část jejich fakult. Díky ochotě mnoha z nich bylo možné během výzkumné fáze

⁹³ „In the near future, do you see yourself as (nationality) only, (nationality) and European, European and (nationality), European only?“ – tzv. Morenova otázka, jež je součástí standardních Eurobarometrů již od 90. let.

⁹⁴ Laura Cram „Does the EU Need a Navel? Implicit and Explicit Identification with the European Union“, *Journal of Common Market Studies* 50, č. 1 (2012): 72, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 3. 1. 2015).

⁹⁵ Viz Tom Bryderin, „A contribution from political psychology“, in *Reflections on European Identity*, Thomas Jansen, ed., (European Commission Forward Studies Unit, 1999), 43.

⁹⁶ Srovnej Michael Bruter, „Winning Hearts and Minds for Europe“.

probíhající mezi 11. říjnem a 7. listopadem 2014 získat celkem 1130 respondentů. Z tohoto počtu byli následně vyloučeni všichni, kdo pobyt Erasmus nikdy neabsolvovali a zároveň ho neměli absolvovat ani během akademického roku 2014/2015 (nebyli přihlášení), neboť na ně nebyl průzkum zaměřen. Dále museli být vzhledem k orientaci práce pouze na české studenty vyřazeni ti, kteří neuvedli českou státní příslušnost. Po konečné fázi, vyřazení neúplných nebo odporujících si odpovědí, se relevantní výzkumný vzorek ustálil na čísle 962. Návratnost dotazníku dosáhla 78 %, ⁹⁷ což je dostatečně vysoko nad minimálně doporučenými 60 %.⁹⁸ Veškerá statistická analýza a grafická zpracování byly prováděny pomocí programů SPSS Statistics od firmy IBM a Excel od firmy Microsoft.

Co se užívané terminologie týče, bývalí účastníci programu Erasmus jsou pro stručnost označováni jako „absolventi“, analogicky k nim jsou studenti připravení k odjezdu označováni jako „budoucí absolventi“. Týká-li se informace obou skupin zároveň, je použit výraz „respondenti“. Přestože se někteří respondenti v době konání průzkumu již nacházeli v hostitelské zemi, čas strávený v zahraničí zpravidla nepřesáhnul jeden měsíc, což je příliš krátká doba na to, aby byl výsledek průzkumu výrazněji ovlivněn. Proto jsou i takoví studenti považováni za budoucí absolventy. Výzkum zahrnuje i studenty, kteří v rámci Erasmu absolvovali (chystali se absolvovat) stáž, neboť implikace pracovního pobytu v oblasti identity by se svou podstatou neměly lišit od studijního pobytu. Také proto, že podíl stážistů na celkovém počtu účastníků Erasmu činí jen cca jednu pětinu (21 % v ak. roce 2012/2013⁹⁹), jsou v pojmu „studijní pobyt“ pro zjednodušení obsaženy i pracovní stáže.

⁹⁷ Tzn. těch, kteří klikli na odkaz a dotazník kompletně vyplnili. V potaz nejsou bráni ti oslovení respondenty, kteří ani nezobrazili úvodní text (neklikli na odkaz na dotazník).

⁹⁸ Keith F. Punch, *Základy kvantitativního šetření* (Praha: Portál, 2008), 59; Nick Moore, *How to do research: a practical guide to designing and managing research projects* (London: Facet Publishing, 2006), 119.

⁹⁹ Statistika Evropské komise, viz http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-12-13/annex-6_en.pdf.

2 Praktická část – případová studie ČR

Na samotný úvod praktické části je příhodné stručně představit Českou republiku v kontextu její účasti v programu Erasmus. Ta byla započata v akademickém roce 1998/1999, během kterého využila možnost studovat v zahraničí necelá tisícovka českých studentů.¹⁰⁰ V roce 2012/2013 bylo vysláno již 7299 účastníků, čímž se Česko zařadilo na 10. pozici mezi státy s nejvyšším počtem vysílaných studentů. Nejčastěji vysílající institucí přitom byly Masarykova Univerzita a Univerzita Karlova v Praze, jež se v celoevropském žebříčku nejčastěji vysílajících univerzit umístily na 11. a 12. místě.¹⁰¹ Co se týče poměru mezi počtem účastníků programu a celkovým počtem studentů, v případě ČR dosahuje 1,44 % (celoevropský průměr činí 0,95 %), díky čemuž se mezi participujícími zeměmi řadí do první třetiny.¹⁰² K roku 2012 vyjelo do zahraničí skrz Erasmus přibližně 55 tisíc českých studentů,¹⁰³ 515 absolventů obsažených v celkovém vzorku 962 respondentů tudíž představuje přibližně jednoprocenní podíl všech, kdo se do roku 2012 v rámci studia na české VŠ programu zúčastnili.

2.1 Základní údaje o respondentech

Původní obavy ohledně nedostatku studentů, kteří teprve mají vycestovat, se nenaplnily, neboť poměr absolventů a budoucích absolventů Erasmu je, jak ukazuje graf č. 1, relativně vyrovnaný. Ženy přitom tvoří 69 % všech respondentů (viz graf č. 2), ve skupině absolventů je jich o jeden procentní bod méně. Ve srovnání s celoevropským poměrem účastníků (61 % jsou ženy¹⁰⁴) se tak jedná o mírně vyšší podíl. Průměrný věk respondentů dosahoval ke dni vyplňování 23,7 roku, přičemž nejmladšímu bylo 21 a nejstaršímu 38 let. Skupina absolventů byla průměrně skoro o dva roky starší (24,6 let) než budoucí absolventi (22,7 let). Převážná část absolventů strávila v zahraničí jeden semestr (příp. ekvivalent¹⁰⁵) nebo méně (71 %), zbytek potom delší dobu s tím, že u 97 % z nich se jednalo o dva semestry.

¹⁰⁰ Statistika Evropské komise, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-11-12/annex-08-outbound-study-exchanges-87_en.pdf.

¹⁰¹ Statistika Evropské komise, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-12-13/annex-4_en.pdf.

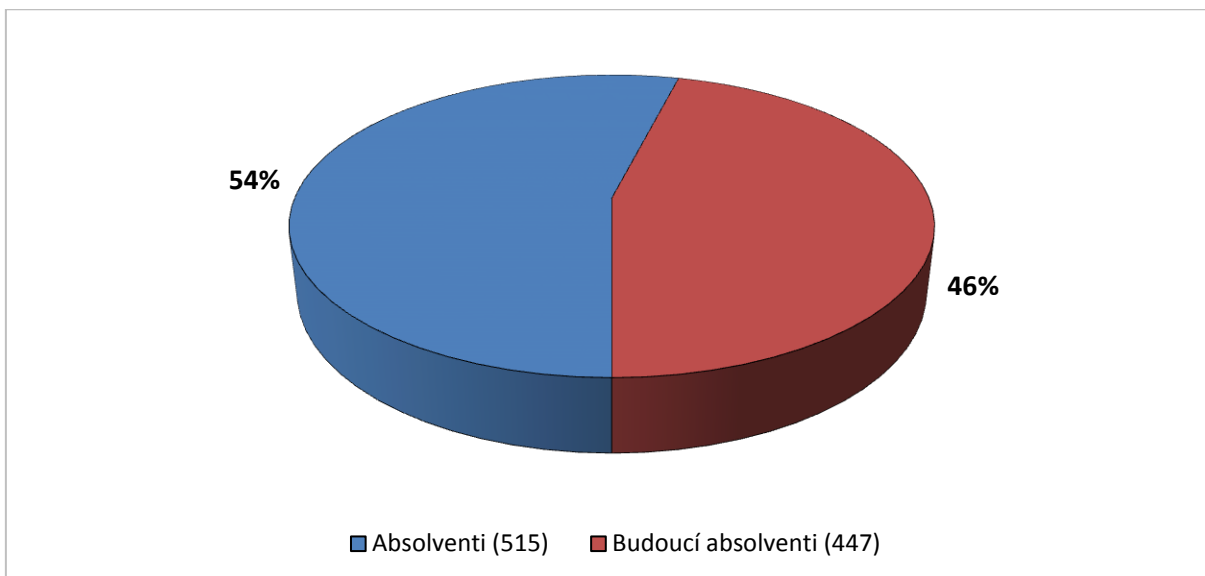
¹⁰² Pro rok 2010/2011; viz „A Statistical Overview of the ERASMUS Programme in 2011-12“, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/reports/erasmus1112_en.pdf

¹⁰³ Statistika Evropské komise, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-11-12/annex-08-outbound-study-exchanges-87_en.pdf.

¹⁰⁴ Evropská komise, „Erasmus Facts, Figures & Trends“, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-12-13/facts-figures_en.pdf.

¹⁰⁵ Dva trimestry jsou považovány za jeden semestr.

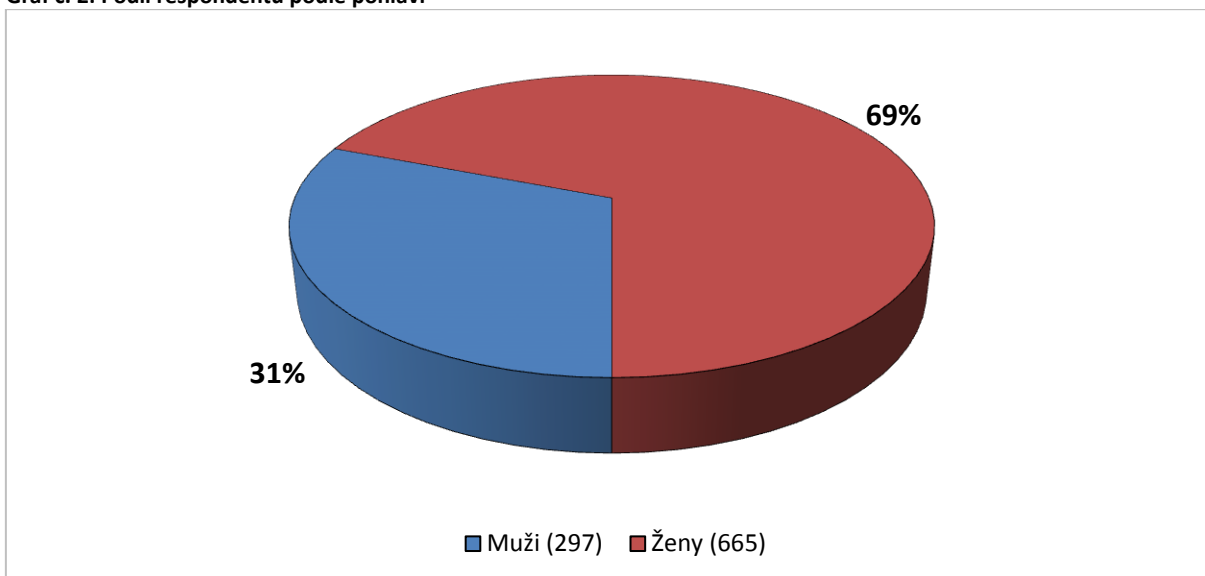
Graf č. 1: Podíl respondentů podle účasti v programu Erasmus

Zdroj: Vlastní data autora.

Poznámka: V závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Graf č. 2: Podíl respondentů podle pohlaví

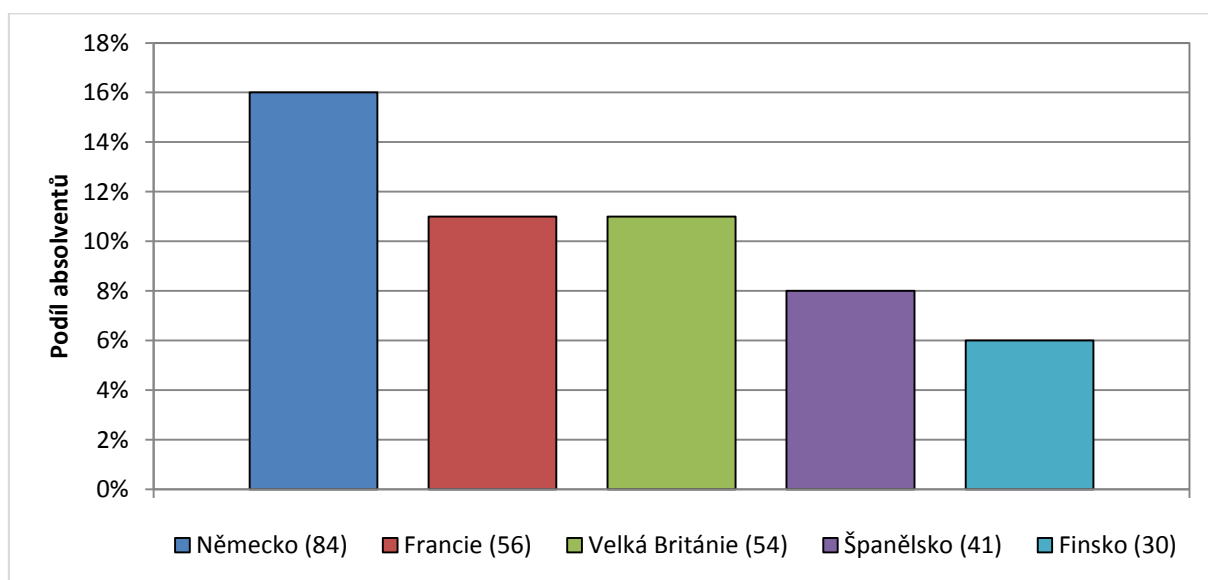

Zdroj: Vlastní data autora.

Poznámka: V závorce uveden absolutní počet.

Alespoň jeden bývalý účastník programu byl zaznamenán u všech členských států Evropské unie (pochopitelně mimo ČR), dále bylo několik pobytů absolvováno i ve čtyřech nečlenských zemích (Turecko 18 absolventů, Norsko 12, Švýcarsko 7, Island 2). Lichtenštejnsko zůstává jediným státem podílejícím se na programu, ve kterém nestudoval nebo nepracoval ani jeden z respondentů.¹⁰⁶ Nejoblíbenější destinací se ukázalo být Německo (84 absolventů), s odstupem následované Francií, Británií, Španělskem a Finskem (viz graf č. 3). Těchto pět zemí bylo nejčastějším cílem rovněž pro budoucí absolventy, byť ne ve stejném pořadí. Mezi odpovídajícími se našlo též několik lidí, kteří program absolvovali více než jednou (v různých zemích). V případě, že nebylo možné zjistit, ke které ze zemí se odpovědi vážou, byla náhodným výběrem zvolena jedna z nich.

Graf č. 3: Pět nejčastějších cílových zemí

Zdroj: Vlastní data autora.

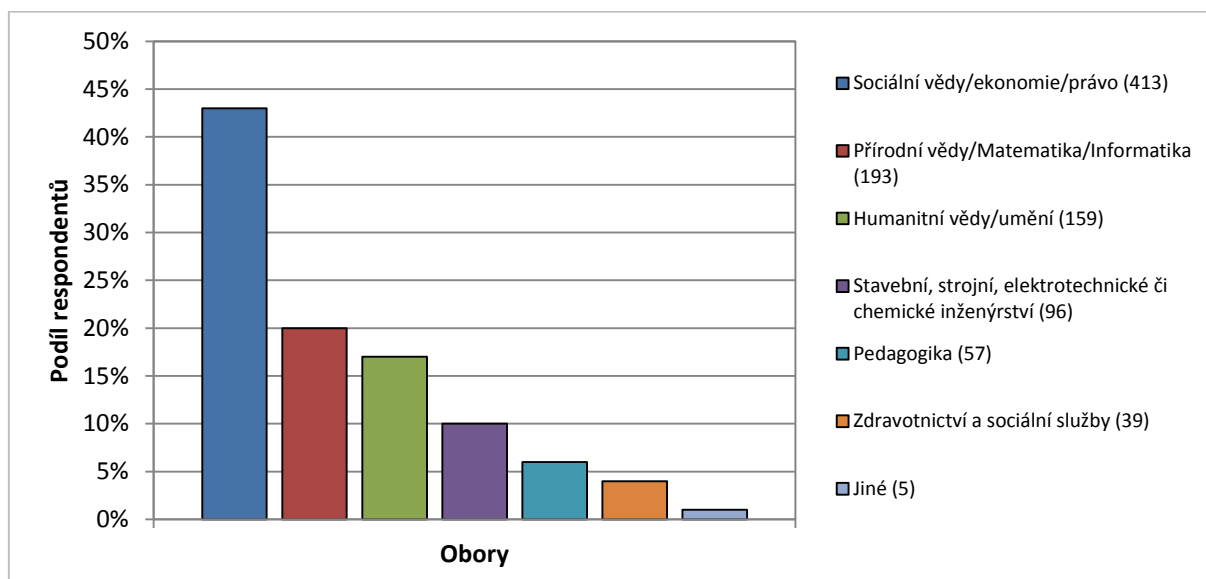
Poznámka: V závorce uveden absolutní počet.

Je zajímavé, že celých 39 % dotazovaných před přihlášením do programu Erasmus již mělo zkušenost s dlouhodobým zahraničním pobytem, a to buďto jako žáci, studenti nebo stážisté (21 %), nebo z jiného důvodu (18 %). Toto zjištění se zdá být v souladu s hypotézou, podle níž je velká část účastníků programu již sama o sobě nadprůměrně mobilní. U nezanedbatelného počtu respondentů byla zjištěna zahraniční zkušenost i u rodičů – skoro jedna pětina z nich (17 %) uvedla, že alespoň jeden z jejich rodičů ve svém životě strávil v cizině déle než tři měsíce. O respondentech a jejich rodinném zázemí lze říci ještě to, že více než polovina (64 %) pochází z domácnosti, kde alespoň jeden rodič dosáhl vysokoškolského vzdělání.

¹⁰⁶ Informace platná pro leden 2014, kdy Švýcarsko ještě bylo účastnickou zemí a Makedonie ještě ne.

Pokud jde o studijní obory, které respondenti bezprostředně před vycestováním do zahraničí studovali, největší skupinu tvoří studenti sociálních věd, ekonomie a práv (43 %, viz graf č. 4). Vydatné zastoupení mají i přírodní vědy včetně matematiky a informatiky (20 %) a humanitní vědy (17 %), následované různými inženýrskými odvětvími (10 %). Pedagogika a zdravotnictví pak zaujímají o poznání menší podíl. V pěti případech se nepodařilo zařadit obor ani do jedné z pěti skupin.

Graf č. 4: Struktura respondentů podle studijního oboru

Zdroj: Vlastní data autora.

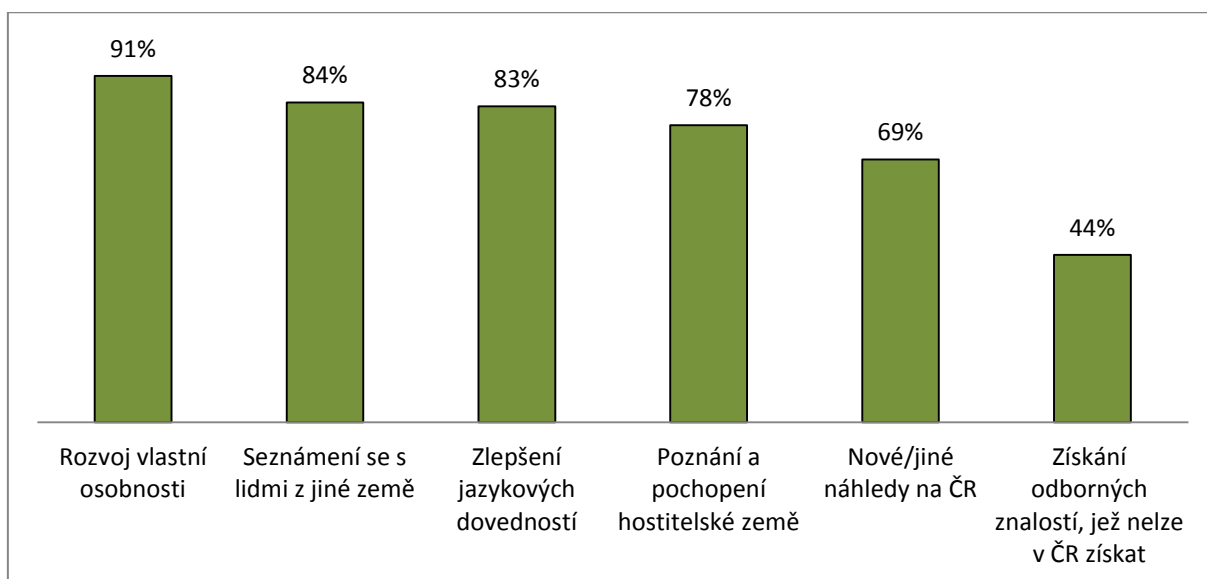
Poznámka: V závorce uveden absolutní počet v rámci oboru.

2.2 Erasmus jako zkušenost

Nejdůležitějším důvodem pro rozhodnutí vyjet na studijní pobyt je pro respondenty možnost žít delší dobu v zahraničí a získat mezinárodní zkušenosti. Další velkou motivaci představuje zlepšení se v cizím jazyce nebo rozvoj v osobní rovině. Většina respondentů přikládá důležitost i příležitostem zdokonalit se po odborné stránce. Větší část rovněž prostě jen toužila po změně prostředí, kterou několikaměsíční pobyt v cizí zemi nabízí.

Oproti obecným očekáváním (zvláště ze strany politiků), že Erasmus má studentům zajistit rozšíření odborných znalostí, je tomu tak pouze u menšiny dotazovaných účastníků (44 %), jak ilustruje graf č. 5. Naopak přínos v oblasti osobnostního rozvoje vidí v Erasmu devět z deseti českých absolventů (91 %). Seznámení se s dalšími zahraničními studenty či pokrok v užívání cizího jazyka jsou rovněž často vnímány jako zásluha Erasmu, s o něco menším podílem odpovědí týkajících se pochopení země pobytu a získání nových náhledů na Česko.

Graf č. 5: Přínos pobytu Erasmus (podíl absolventů v %)

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 13: Myslíte si, že byl Váš zahraniční pobyt v následujících hlediscích přínosný? Hodnoťte na škále 1 = „velmi přínosné“ až 5 = „vůbec ne přínosné“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“.

Je pochopitelné, že život v cizím státě s sebou přináší určité těžkosti, obzvláště pak, jedná-li se o první takovou zkušenost. Proto byli absolventi dotazováni na specifické záležitosti, jež byly vytipovány jako potenciálně problematické. Záležitosti administrativního charakteru, například obstarání si pojištění nebo nahlášení pobytu, se ukázaly jako nejvíce ztěžující pobyt studentů, když problémy v této oblasti přiznala jedna pětina absolventů. Jen o něco méně komplikací způsobovalo navazování kontaktů s obyvateli hostitelské země (18% podíl). Potíže s komunikací v cizím jazyce či s přivyknutím si místní kultuře nastávaly již spíše ojediněle. Pokud je na zmiňované záležitosti nahlédnuto nanovo, tentokrát na základě umístění hostitelské země v rámci Evropy, lze pozorovat zajímavé rozdíly. Jak ukazuje tabulka č. 1, nejmarkantnější odchylka se nachází ve sféře byrokracie, kde oproti takřka bezproblémovým regionům severní Evropy stojí země středozápadní Evropy, v níž s úředními překážkami musel bojovat skoro každý třetí student. Další poměrně nesourodou oblastí je navazování kontaktů s tamním obyvatelstvem, neboť zatímco v zemích střední a východní Evropy v podstatě nepředstavovalo obtíže, ve středozápadní Evropě s ním mělo problém 24 % účastníků. Ani v případě severní či severozápadní Evropy není procento o mnoho nižší (21 a 17 %).

Tabulka č. 1: Podíl absolventů setkávajících se s problémy podle regionu pobytu

Problémová oblast	Hostující země podle regionu ¹⁰⁷					
	Jižní Evropa (117)	Severní Evropa (77)	Severozápadní Evropa (64)	Střední a východní Evropa (51)	Středozápadní Evropa (206)	
Byrokratické záležitosti spojené s životem v cizině	27,4%	3,9%	6,3%	5,9%	29,1%	Setkával(a) se s problémy (podíl absolventů v %)
Vytvoření kontaktů s místními obyvateli	10,3%	20,8%	17,2%	3,9%	24,3%	
Zacházení místních s absolventem jakožto s cizincem/cizinkou	4,3%	1,3%	6,3%	3,9%	8,3%	
Užívání cizího jazyka	7,7%	5,2%	3,1%	7,8%	2,9%	
Obecně zvyky a způsob života v hostitelské zemi	4,3%	3,9%	1,6%	3,9%	3,4%	

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 11: Do jaké míry jste se v následujících oblastech během Vašeho pobytu potýkal(a) s problémy? Hodnoťte na škále 1 = „vůbec žádné problémy“ až 5 = „velké problémy“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „4“ nebo „5“; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Při vyhodnocování vybraných činností, které by mohly hrát ve změně evropské identity roli, vychází najevo, že aktivity podnikané společně s ostatními mezinárodními studenty (např. akce pořádané zahraničním oddělením hostující univerzity) byly nejčastějším druhem interakce (aktivity) během pobytu, jelikož ji jako častou označilo 79 % absolventů (viz tabulka č. 2). Na druhé straně spektra četnosti se ocitl kontakt/aktivity s českými studenty, s nimiž často interagovalo jen 42 % dotazovaných účastníků. Co se týče začlenění do společnosti, bez mála tři čtvrtiny absolventů (73 %) se během svého pobytu cítili jako velmi zapojeni do studia (či stáže), integrováno do místního společenského života se jich pak cítilo o něco méně (62 %).

¹⁰⁷ Rozdělení převzato ze studie „Studentische Mobilität und europäische Identität“: Severozápadní Evropa (Velká Británie, Irsko), Severní Evropa (Dánsko, Finsko, Island, Norsko, Švédsko), Středozápadní Evropa (Belgie, Německo, Francie, Lucembursko, Nizozemsko, Rakousko, Švýcarsko), Střední a východní Evropa (Bulharsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Polsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Maďarsko), Jižní Evropa (Řecko, Itálie, Chorvatsko, Malta, Portugalsko, Španělsko, Turecko, Kypr)

Tabulka č. 2: Podíl absolventů podle typu aktivity označené jako častá

Aktivita	Podíl absolventů
Kontakt/aktivity se studenty z jiných zemí	79%
Cestování v hostitelské zemi	67%
Diskuse/komunikace s vyučujícími hostitelské země	61%
Kontakt/aktivity se studenty hostitelské země	53%
Společné volnočasové aktivity s obyvateli hostitelské země	47%
Návštěva muzeí, koncertů, divadla, kina atd.	44%
Kontakt/aktivity se studenty z ČR	42%

Zdroj: Vlastní data autora.

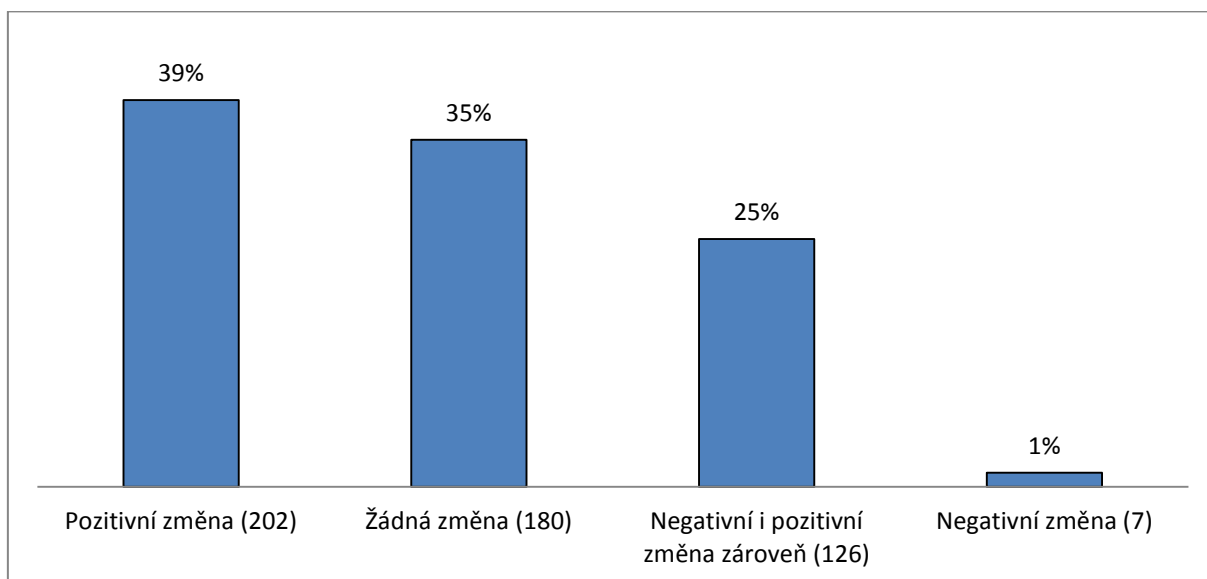
Otázka č. 10: Uveďte prosím, jak časté byly během Vašeho pobytu následující zkušenosti a aktivity. Hodnoťte na škále 1 = „velmi časté“ až 5 = „ojedinělé“.

Poznámka: Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost "1" nebo "2".

Pokud má být studována evropská identita, je relevantní zahrnout do výzkumu i postoj vůči Evropě, respektive jeho změnu, neboť byla vyzorována souvislost mezi identifikováním se s Evropou a náhledem na ni.¹⁰⁸ Studenti absolventi proto byli dotazováni, zdali došlo prostřednictvím jejich zahraničního pobytu k nějaké změně v této oblasti. Jak zobrazuje graf č. 6, u většiny k proměně skutečně došlo (64 %), když více než třetina absolventů (39 %) uvedla pozitivní změnu a přesně čtvrtina pozitivní i negativní změnu zároveň. Žádný posun v náhledu nezaznamenalo 35 % účastníků a čistě negativní změnu uvedlo sedm z celkového počtu 515, což představuje pouhý 1% podíl. Jako nejčastější důvod pro změnu náhledu (viz tabulka č. 3.) studenti volili interakci se spolužáky z jiných evropských zemí (79 % z nich). Až s poměrně značným odstupem následuje kontakt s místními obyvateli (66 %) a místními studenty (60 %). Šance na proměnu ve vnímání Evropy se zvyšují spolu s délkou pobytu (viz graf č. 7). Vysvětlení je pravděpodobně možné hledat v tom, že s rostoucí dobou strávenou v cizí zemi roste i počet zážitků, zkušeností, a možností poznat hostitelskou zemi a její obyvatele. Vedle toho by se českým studentům zůstávajícím v zahraničí déle mělo logicky nabízet také více příležitostí k interakci se studenty z jiných zemí, kteří, jak bylo zjištěno, jsou hlavním hybatelem proměny postoje vůči Evropě.

¹⁰⁸ Viz Bruter, „Winning Hearts and Minds for Europe“.

Graf č. 6: Změna náhledu na Evropu vlivem pobytu Erasmus (podíl absolventů v %)

Zdroj: Vlastní data autora. V závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Otázka č. 17: Změnil se během Vašeho pobytu v zahraničí Váš pohled na Evropu?

Tabulka č. 3: změna náhledu na Evropu podle příčiny

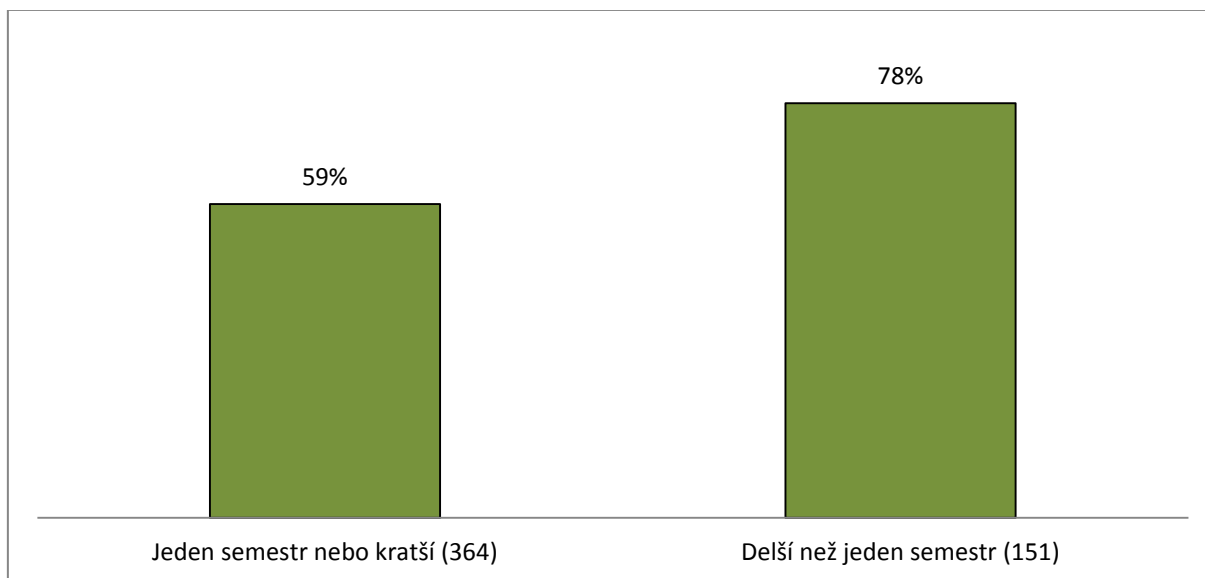
Příčina změny náhledu	Podíl absolventů
Kontakt se spolužáky z jiných evropských zemí	79%
Běžný kontakt s obyvateli hostitelské země (mimo VŠ)	66%
Kontakt se spolužáky z hostitelské země	60%
Kulturní život na hostitelské VŠ	56%
Kontakt s vyučujícími hostitelské VŠ	52%

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 18: Jak moc přispěly následující zkušenosti ke změně Vašeho pohledu na Evropu? Hodnoťte na škále 1 = „velmi přispěly“ až 5 = „vůbec nepřispěly“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost "1" nebo "2"; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Graf č. 7: Změna náhledu na Evropu podle délky pobytu (podíl absolventů v %)

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 17: Změnil se během Vašeho pobytu v zahraničí Váš pohled na Evropu?

Poznámka: Zobrazen podíl těch, u nichž došlo k jakékoli změně; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

2.3 Identifikace s Evropou a Evropskou unií

V této kapitole je zkoumána evropská identita v podobě sebeidentifikace s Evropou a s Evropskou unií, přičemž pomocí diferenciací mezi Evropou a EU by mělo být snadné zjistit, nakolik se tyto dvě entity ve vnímání studentů Erasmus překrývají, či nikoli. Nejprve je pozornost zaměřena na celý soubor respondentů, následně na budoucí absolventy, a konečně v poslední části kapitoly na absolventy a jejich odlišnost od budoucích absolventů.

K lepšímu porozumění toho, jak studenti vnímají Evropskou unii, byli v jedné z otázek dotazováni na to, s jakými prvky si ji spojují (viz tabulka č. 4). Místa tří nejčastěji volených aspektů zaujaly volný pohyb osob (94 %) a možnost žít (86 %) a pracovat (84 %) kdekoli v rámci Unie. Není bez zajímavosti, že všechny tři zmíněné aspekty nějakým způsobem souvisejí s cestováním, což je možná důsledkem prodělání osobní zkušenosti s pobytem Erasmus (či zájmem o ni, v případě budoucích absolventů). Z uspořádání tabulky též vyplývá, že podle mínění českých studentů Erasmus Evropská unie nestojí primárně na abstraktních pojmech jako demokracie nebo lidská práva (což bývá některými euroskeptiky kritizováno), nýbrž na konkrétních výsledcích, které s sebou jednotný trh přináší – volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu. Ještě mnohem méně často je pak EU spojována se společnou historií a kulturou nebo se sdílenými hodnotami, což jen podtrhuje obraz EU jakožto politicky a ekonomicky motivovaného projektu, spíše než společenství založeného na společné kulturně-hodnotové bázi.

Tabulka č. 4: Podíl respondentů podle aspektů spojovaných s EU

Aspekty spojované s EU	Podíl respondentů
Volný pohyb osob – cestování bez hraničních kontrol resp. bez nutnosti víza	94%
Možnost usadit se a žít kdekoli v EU	86%
Společný pracovní trh – pracovat tam, kde chci	84%
Lidská práva	74%
Demokracie	66%
Solidarita mezi státy	55%
Právní jistota	51%
Společná měna	48%
Společná ekonomická síla	45%
Společné hodnoty a přesvědčení	40%
Společná kultura a dějiny	36%

Zdroj: Vlastní data autora.

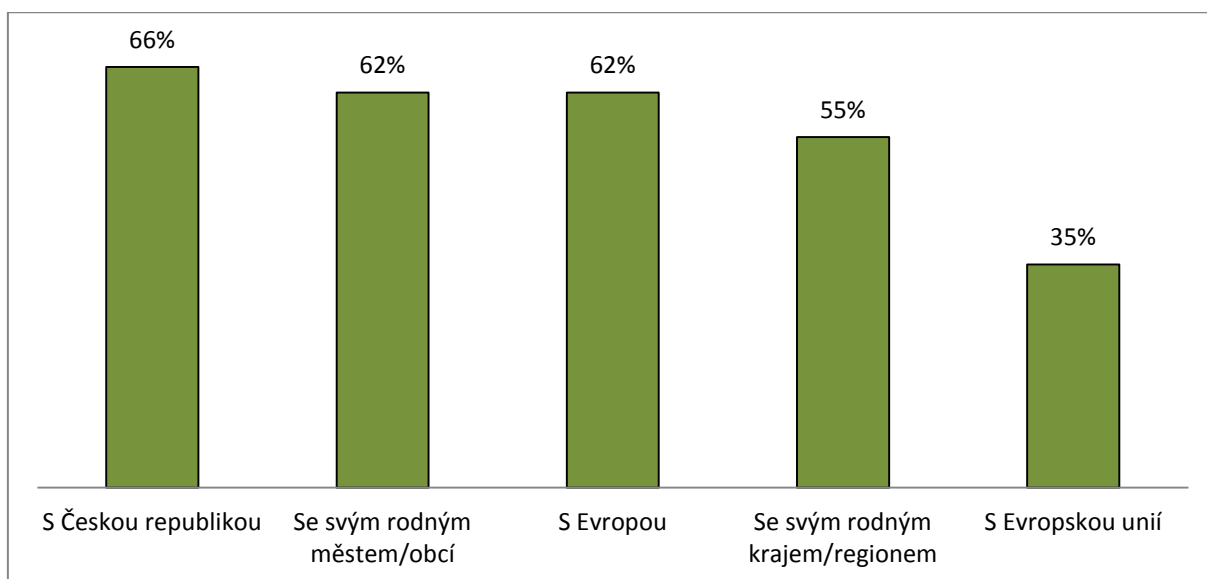
Otázka č. 16: Do jaké míry si spojujete následující aspekty s Evropskou unií? Hodnoťte na škále 1 = „velmi si spojuji“ až 5 = „vůbec si nespojuji“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“.

Z průzkumu vyplývá silná identifikace respondentů s Českou republikou (identifikuje se s ní 66 % dotázaných, viz graf č. 8), která převažuje nad jinými objekty, a současně slabá identifikace s EU. V tomto smyslu zkoumaní studenti nijak nevybočují z českého ani evropského průměru, ve kterém je vztah k vlastnímu státu zpravidla nejsilnější a vztah k Evropské unii nejslabší.¹⁰⁹ Přesto jsou při srovnání s Eurobarometrem konkrétní podíly odlišné, neboť ačkoli se studenti Erasmu s průměrným Čechem shodují v nízké identifikaci s EU, identifikace s ČR a se svým městem/obcí je u běžných českých občanů vyšší (88 % s ČR, 86 % se svým městem/obcí).

¹⁰⁹ Srovnej např. Eurobarometer č. 82, podzim 2014, 5 – 11, dostupné na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb82/eb82_en.htm.

Graf č. 8: Identifikace respondentů podle objektu identifikace (podíl v %)

Zdroj: Vlastní data autora.

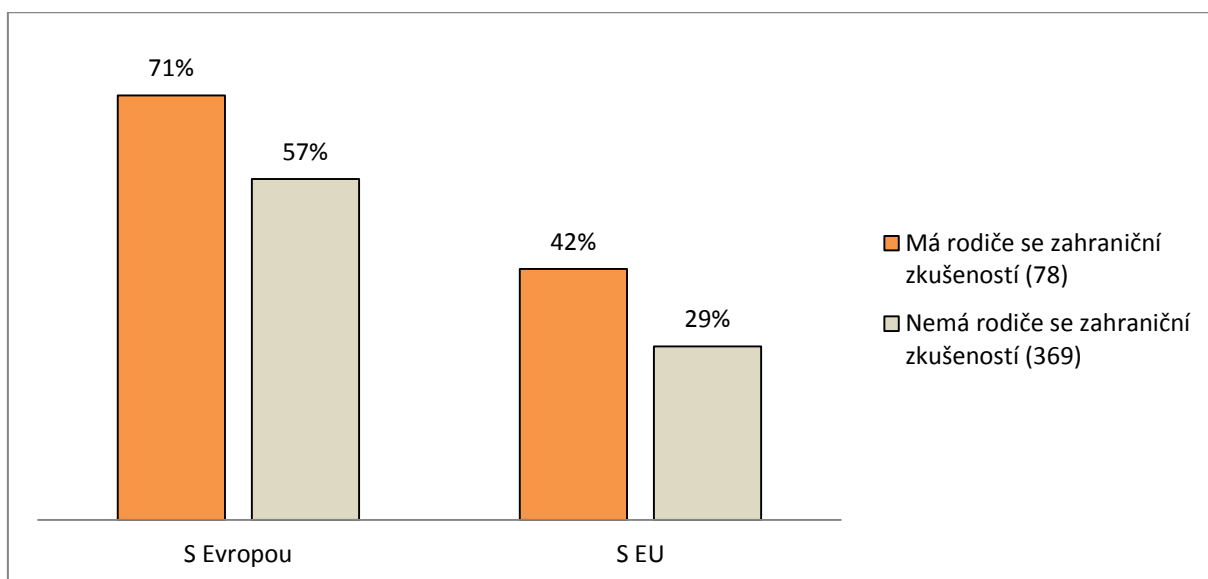
Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“.

Ještě před přikročením k analýze evropské identity u absolventů a ke komparaci s budoucími absolventy, si krátkou zmínku zaslouží zjištění týkající se budoucích absolventů samotných. V rámci jejich skupiny se dalo předpokládat prokázání silné identifikace s Evropou u těch, kteří v minulosti již strávili delší dobu v zahraničí (66% podíl versus 55 % studentů bez zahraniční zkušenosti),¹¹⁰ poměrně zajímavé zjištění však prezentuje graf č. 9, porovnávající budoucí absolventy na základě toho, zda jejich rodiče mají/nemají zkušenost s životem v zahraničí. Příčinu zřetelné difference jak u identifikace s Evropou, tak s EU, lze snad spatřovat v přirozeném předávání hodnot a názorů rodičů svým dětem, je také možné, že rodiče s vlastní zahraniční zkušeností se svými dětmi častěji cestují anebo je v cestování podporují. K hlubšímu bádání po příčině zde však není prostor.

¹¹⁰ V případě EU činí rozdíl necelé čtyři procentní body.

Graf č. 9: Identifikace budoucích absolventů s Evropou a EU podle zahraniční zkušenosti rodičů (podíl v %)

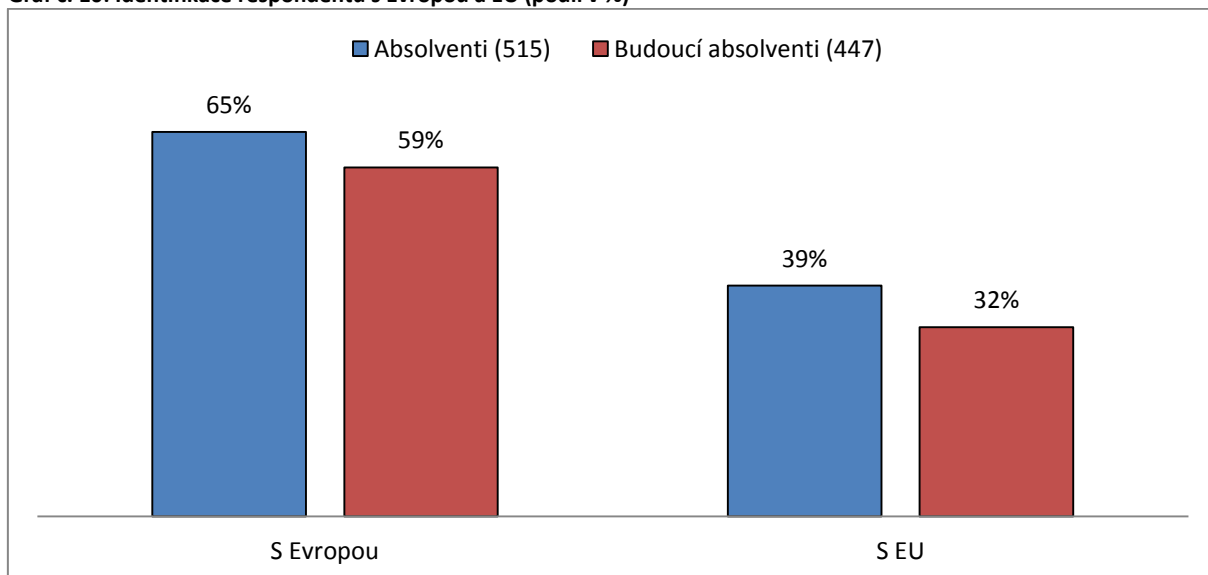

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; má rodiče se zahraniční zkušeností = alespoň jeden z rodičů žil déle než 3 měsíce v zahraničí; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Graf č. 10: Identifikace respondentů s Evropou a EU (podíl v %)

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

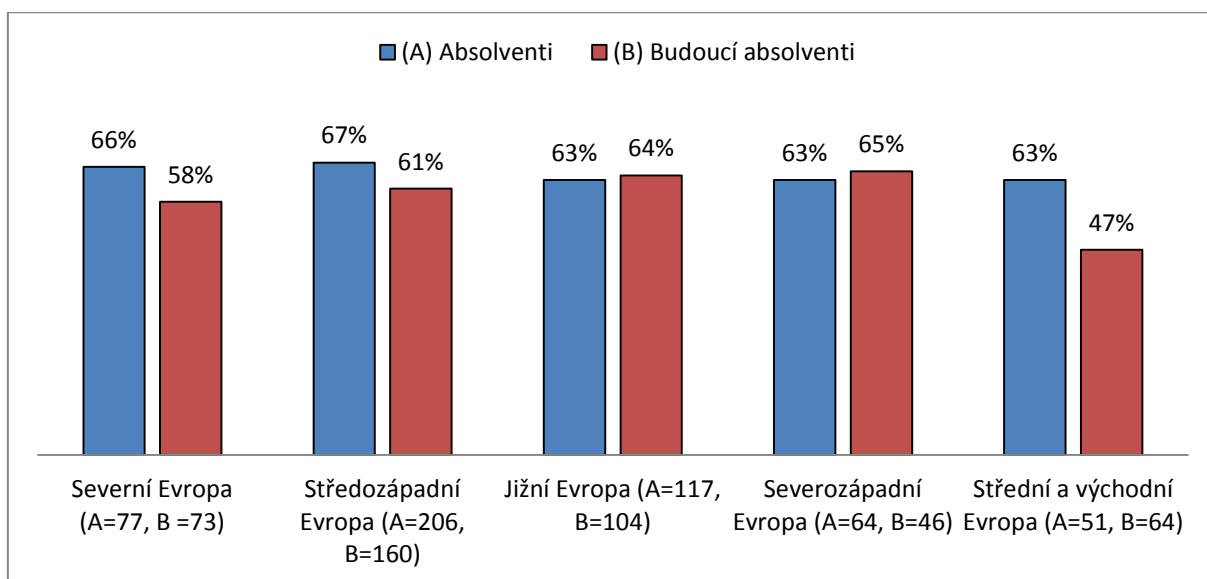
Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Graf č. 10 naznačuje odpověď na centrální otázku této práce, a sice zda absolventi Erasmu vykazují silnější evropskou identitu (resp. silnější identifikaci s Evropou/EU) než budoucí absolventi. Přestože vzájemná odlišnost obou skupin není zvláště výrazná (59 % versus 65 % u identifikace s Evropou, 32 % versus 39 % u identifikace s EU) je patrná a pro potvrzení hypotézy se jeví jako dostačující. Jelikož ale některé empirické studie zjistily značnou nerovnoměrnost v síle evropské identity napříč národnostmi i hostujícími státy, je vhodné v bádání postoupit hlouběji a přistoupit k podrobnějšímu zkoumání sebeidentifikace absolventů a jejich porovnání s budoucími absolventy na základě několika vybraných měřítek.

První z těchto měřítek reprezentuje cílová země, přesněji geografická oblast, jejíž je součástí. Na základě tohoto kritéria graf č. 11 zobrazuje rozložení podílů identifikace s Evropou, díky čemuž vycházejí najevo podstatné nesourodosti mezi jednotlivými regiony. Téměř žádný posun v evropské identitě není pozorovatelný u regionů jižní a severozápadní Evropy (změna v podobě jednoho, respektive dvou procentních bodů). Naopak největší rozdíl mezi oběma skupinami studentů je vidět u hostitelských zemí lokalizovaných ve střední a východní Evropě (13 p. b.)

Podle parametru regionu lze pozorovat rozdíly v identifikaci i v případě EU, na níž se soustředí graf č. 12. Zatímco oblast jižní Evropy opět vykazuje nejnižší potenciál formování evropské identity (rozdíl dvou p. b.), severozápadní Evropa tentokrát s rozdílem 18 procentních bodů indikuje potenciál největší. Vzhledem k tomu, že nepatrný efekt pobytu absolvovaného v severozápadní Evropě (v níž je Velké Británie nejčastější hostitelskou zemí) stojí plně v linii s poznatky některých jiných autorů (např. Mitchell, Sigalas), je rozsah změny v identifikaci s EU v rámci této oblasti velmi překvapivý. Přestože nalézt příčinu takového jevu není v možnostech této práce, s jistotou lze konstatovat, že Evropa a EU představují dvě odlišné dimenze evropské identity.

Graf č. 11: Identifikace respondentů s Evropou podle regionu pobytu (podíl v %)

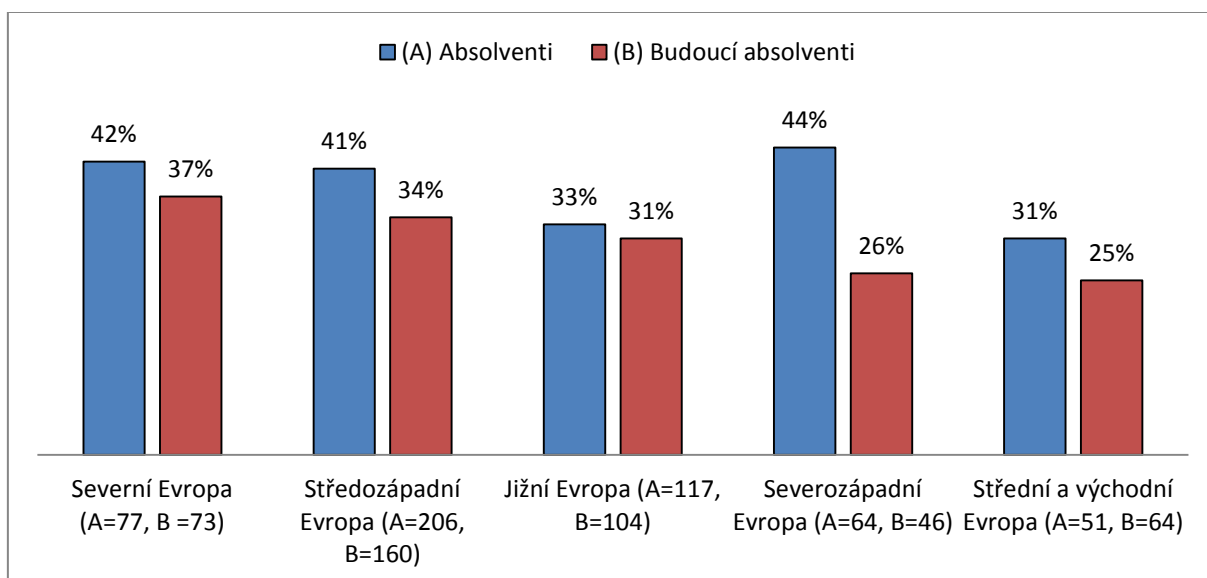

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; v závorce uveden absolutní počet (A pro absolventy, B pro budoucí absolventy) v rámci regionu.

Graf č. 12: Identifikace respondentů s EU podle regionu pobytu (podíl v %)

Zdroj: Vlastní data autora.

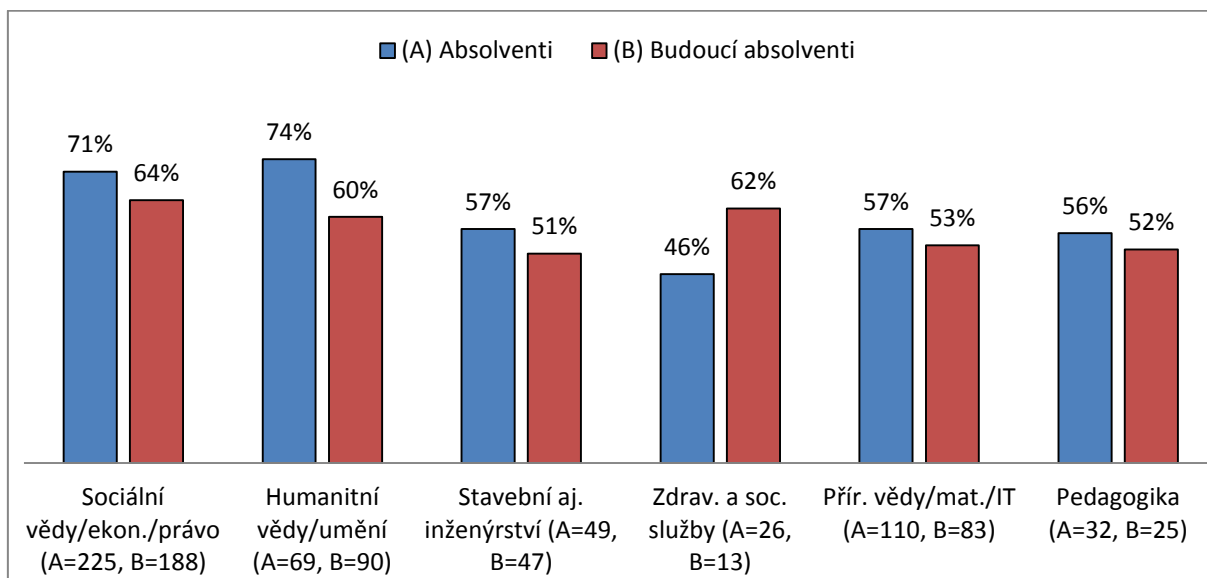
Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; v závorce uveden absolutní počet respondentů (A pro absolventy, B pro budoucí absolventy) v rámci regionu.

Další proměnnou, u níž byl při zpracovávání výzkumu očekáván vliv na změnu v evropské identitě, je obor. Studijní zaměření se ostatně ukazuje jako determinant míry sebeidentifikace s Evropou a EU již samo o sobě, což může být zřejmé při samostatném porovnání budoucích absolventů na grafech č. 13 a 14 – v případě identifikace s Evropou lze největší podíl nalézt u studentů sociálních věd, ekonomie a práva (64 %), následovaných studenty z humanitních a uměleckých oborů (60 %). Procentuálně by se na další pozici umístily zdravotnické a sociální služby, avšak ty není bohužel možné, stejně jako pedagogiku, z důvodu nízkého počtu respondentů brát v potaz. V případě identifikace s EU se uspořádání liší v tom smyslu, že po sociálně-vědním odvětví (40% podíl budoucích absolventů) následují odvětví inženýrská a přírodovědecká (obojí 30 %), zanechávající humanitní vědy až na posledním místě. Silnou evropskou identitu u skupiny studentů sociálních věd, ekonomie a práva lze nejspíše přičítat jejich předpokládané vyšší exponovanosti tématice EU v rámci studia.

Přesune-li se pozornost na rozdíly mezi absolventy a budoucími absolventy (kteří simulují stavy identity „před“ a „po“ pobytu), projeví se ten nejzásadnější v případě humanitních věd (při ignorování dvou zmiňovaných oborů), a to jak u identifikace s Evropou, tak s Evropskou unií. V prvním případě se jedná o odchylku 14 procentních bodů, ve druhém pak 16 p. b. Stejně tak se v obou situacích nachází sociální vědy na druhé příčce s tím, že rozdíl podílů reprezentuje 7 p. b. u Evropy a 9 p. b. u EU. Velice zajímavý jev zobrazuje druhý z grafů, kde u studentů přírodních věd míra identifikace s EU vlivem pobytu Erasmus poklesla (z 30 na 27 %). Tato skutečnost má pravděpodobně spojitost se zjištěním, že studenti přírodních věd uvedli (ze čtyř sledovaných oborů) nejméně častý kontakt jak se studenty z jiných zemí, tak s místními obyvateli. Zároveň se v porovnání se studenty jiných oborů cítili nejméně zapojeni do společenského života. Tuto hypotézu potvrzuje obráceným způsobem skupina studentů humanitních věd a umění, kteří se s ostatními studenty i místními setkávali naopak nejčastěji, stejně jako se cítili nejvíce včlenění do sociálního života.

Graf č. 13: Identifikace respondentů s Evropou podle oboru (podíl v %)

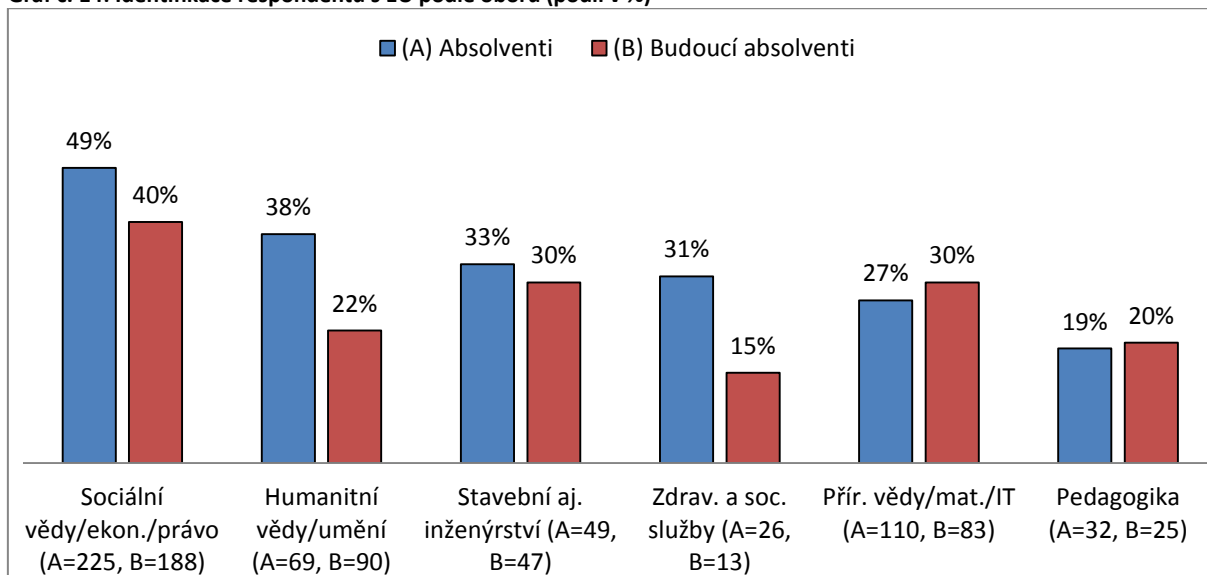

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; pro nízký počet respondentů je ignorována skupina „Jiné“; v závorce uveden absolutní počet respondentů (A pro absolventy, B pro budoucí absolventy) v rámci regionu.

Graf č. 14: Identifikace respondentů s EU podle oboru (podíl v %)

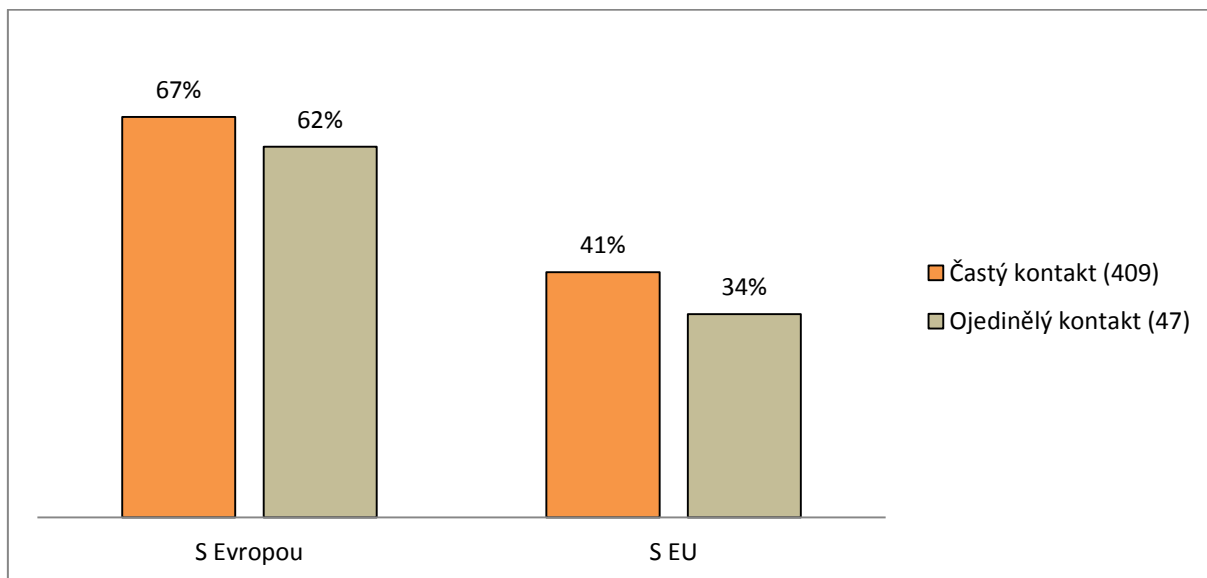
Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; pro nízký počet respondentů je ignorována skupina „Jiné“; v závorce uveden absolutní počet respondentů (A pro absolventy, B pro budoucí absolventy) v rámci regionu.

Jak bylo předesláno v teoretické části, k posílení kolektivní identity by mělo docházet prostřednictvím interakce mezi členy skupiny, v našem případě mezi studenty jiných (evropských) zemí. Na tento typ interakce se jakožto na aktivitu s nejvyšší četností zaměřuje graf č. 15, jenž naznačuje, že intenzita takové interakce může mít vliv na identifikaci s Evropou, respektive s EU.

Graf č. 15: Identifikace absolventů s Evropou a EU podle intenzity kontaktu se studenty z jiných zemí (podíl v %)

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; častý a ojedinelý kontakt = ti, jež v otázce č. X zvolili možnost „1“ nebo „2“ a „4“ nebo „5“; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Ještě zřetelněji se spojitost interakce a identifikace jeví, je-li nahlížena na základě míry zapojení studentů do sociálního dění (viz tabulka č. 5). V porovnání s účastníky, kteří uvedli silnou identifikaci s Evropou a zároveň se v průběhu pobytu cítili integrováni do místního společenského života (65,9 %), je podíl účastníků se slabou identifikací a pocitem zapojení nižší (54,9 %). Tuto skutečnost je možno interpretovat i opačně, a sice že existuje nižší procento těch, kteří se identifikují s Evropou a zároveň se necítili být během pobytu společensky začlenění (13,5 %), než těch, kteří se identifikují slabě a současně uvedli nízkou míru zapojení (21,6 %). Za povšimnutí opět stojí mírná diskrepance mezi Evropou a EU.

Tabulka č. 5: identifikace absolventů s Evropou/EU podle míry zapojení do společenského života

		Míra zapojení do společenského života				
		Celkem		Zapojen	Středně zapojen	Nezapojen
		Absolutně	Podíl	Podíl	Podíl	Podíl
Identifikace s EU	Silná identifikace	199	100%	69,80%	19,60%	10,60%
	Slabá identifikace	164	100%	51,80%	27,50%	20,70%
Identifikace s Evropou	Silná identifikace	334	100%	65,90%	20,60%	13,50%
	Slabá identifikace	51	100%	54,90%	23,50%	21,60%

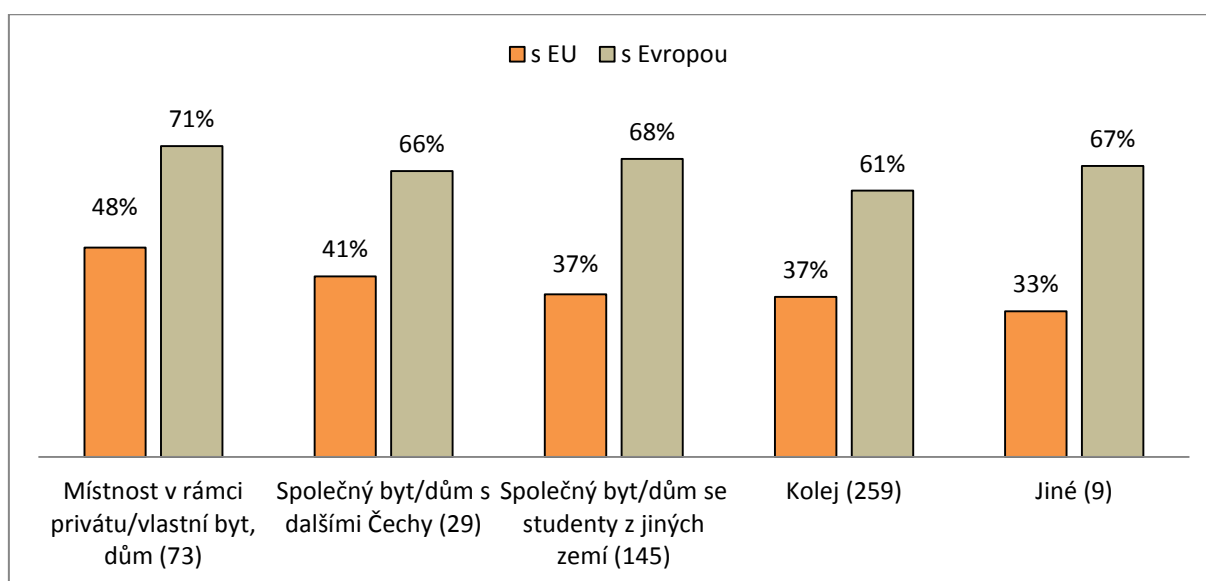
Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 12: Do jaké míry jste se během Vašeho pobytu cítil(a) zapojen(a) do společenského života studentů/stážistů v hostitelské zemi? Hodnoťte na škále 1 = „velmi zapojen“ až 5 = „vůbec ne zapojen“.

Poznámka: Zapojen = ti, jež zvolili možnost "1" nebo "2"; Nezapojen = ti, jež zvolili možnost "4" nebo "5"; Středně zapojen = ti, jež zvolili možnost "3"; silná identifikace = ti, jež v otázce č. 15 u položky „identifikace s EU/Evropou“ zvolili možnost "1" nebo "2"; slabá identifikace = ti, jež v otázce č. 15 u položky „identifikace s EU/Evropou“ zvolili možnost "4" nebo "5".

Pakliže je předmětem pozornosti intenzita interakce, jejíž role při formování identity je zřejmá, nemělo by být při testování vlivu různých proměnných opomenuto ubytování. Bydlí-li totiž student například sám ve svém bytě, na základě logické úvahy by se mu nemělo dostávat tolik příležitostí ke komunikaci s ostatními (zahraničními) studenty, jako kdyby s nimi bydlel v bytě společně. Vycházejí ze stejného uvažování, také český student žijící s pohromadě s dalšími Čechy by měl spíše vykazovat slabší evropskou identitu z důvodu méně časté interakce s mezinárodní skupinou studentů než Čech bydlící s různými národnostmi. Navzdory takovýmto úvahám představuje graf č. 16 naprosto opačnou skutečnost, minimálně pokud se týče identifikace s EU. Nejvyšší procento se totiž nachází u samostatného bydlení, následované společným ubytováním s dalšími Čechy. Rovněž v případě identifikace s Evropou připadá nejvíce odpovědí na skupinu absolventů ubytovaných samostatně. Bez velkých pochybností lze tedy vliv ubytování na utváření evropské identity vyloučit.

Graf č. 16: Identifikace absolventů s Evropou a EU podle typu ubytování (podíl v %)

Zdroj: Vlastní data autora.

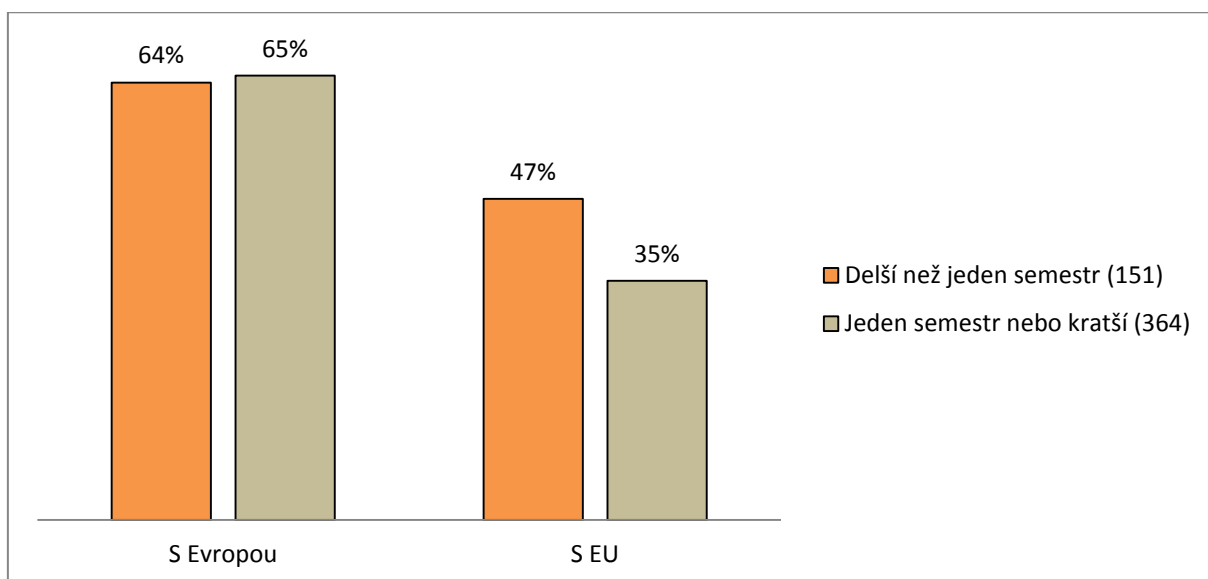
Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Jelikož některé empirické studie shledaly korelaci mezi mírou identifikace s Evropou a dobou strávenou v zahraničí, byla tato hypotéza testována i na českých studentech. Předpoklad dopadu délky pobytu vychází z podobného principu, jako tomu je v souvislosti se změnou náhledu, tedy že čím delší pobyt, tím více příležitostí k interakci a poznání hostitelské země. Při pohledu na odpovídající výsledné zobrazení (graf č. 17) je však vidět, že v případě identifikace s Evropou délka pobytu očividně nehraje roli (u studentů s kratším pobytem je dokonce vyšší), kdežto u Evropské unie je rozdíl zřetelný (12 p. b.). Důvod takového nesouladu bohužel nelze ze získaných dat vypožorovat.

Identifikace s Evropou/EU byla podrobena testu také na podkladu jednoho z výstupů předchozí kapitoly, totiž změny náhledu na Evropu. Podobně jako M. Bruter prověřoval efekt dobrých a špatných zpráv o EU na posun v sebeidentifikaci s ní (a dospěl k pozitivnímu výsledku), byla také v případě českých absolventů ověřována domněnka, že kladná změna náhledu na Evropu s sebou přinese i posílení evropské identity. Jak je patrné z grafu č. 18, vzájemná souvislost je skutečně pozoruhodná. Oproti podílu absolventů, kteří nesignalizovali žádnou změnu náhledu a uvedli vysoký stupeň identifikace (59 % u Evropy, 29 % u EU) je podíl těch, kteří zaznamenali pozitivní změnu náhledu a uvedli vysoký stupeň identifikace, o 18 p. b (Evropa) a 26 p. b. (EU) vyšší.

Graf č. 17: Identifikace absolventů s Evropou a EU podle délky pobytu (podíl v %)

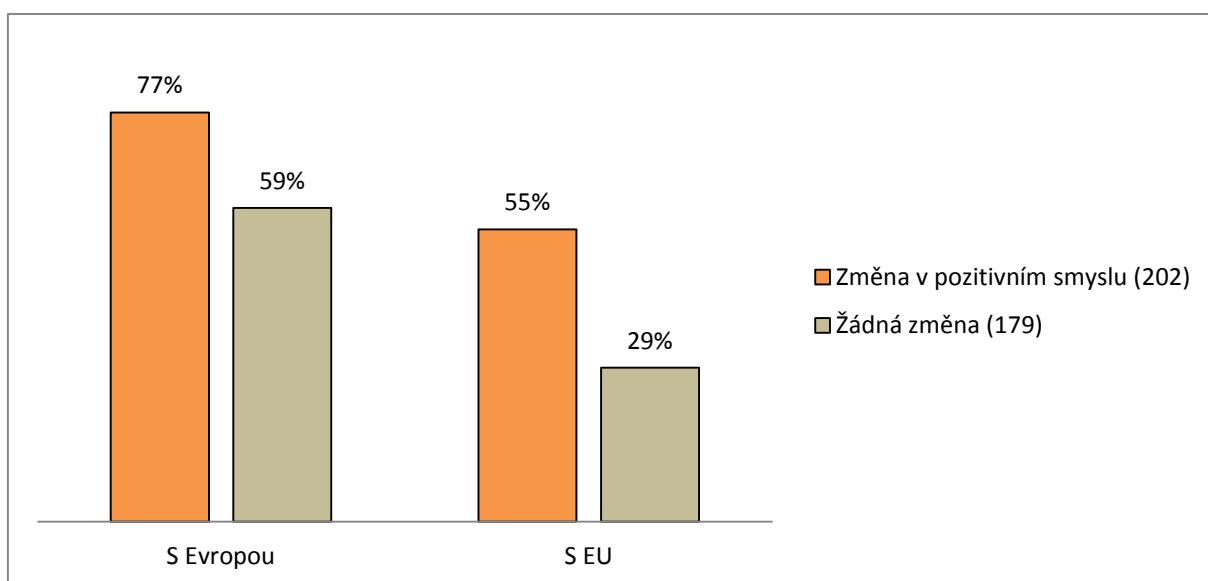

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Graf č. 18: Identifikace s Evropou a EU podle změny názoru na Evropu (podíl absolventů v %)

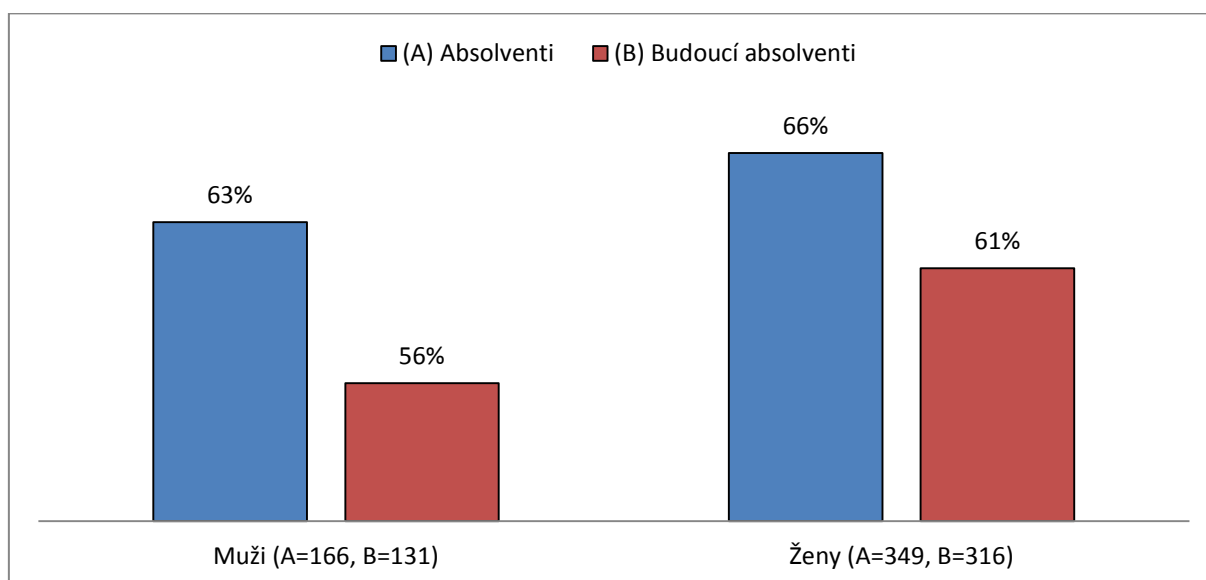
Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; v závorce uveden absolutní počet v rámci skupiny.

Posledním kritériem, na jehož základě byla zkoumána síla evropské identity, je pohlaví. Jak je vidět na grafu č. 19, s Evropou se častěji identifikují ženy, přičemž odchylka od vzorku mužů činí v rámci budoucích absolventů pět procentních bodů, v rámci absolventů tři p. b., což poukazuje na nepatrně větší efekt studijního pobytu na muže. Obráceně je tomu pak v případě Evropské unie, reprezentované v grafu č. 20, s níž se před odjezdem do zahraničí identifikovalo 38 % mužů, zatímco žen jen 29 %. Tuto menší proporci žen lze pravděpodobně přisuzovat tomu, že ženy jsou obecně méně vnímavé vůči informacím o EU v médiích a nerozhodnější, pokud mají hodnotit její fungování.¹¹¹ Obrátí-li se nicméně pozornost zpět na proměnu identifikace, v případě EU se podíly po absolvování pobytu zvýšily na 43 % u mužů a 37 % u žen, čímž je ztelnější přeměna v evropské identitě signalizována právě u ženského pohlaví.

Graf č. 20: Identifikace respondentů s Evropou podle pohlaví (podíl v %)

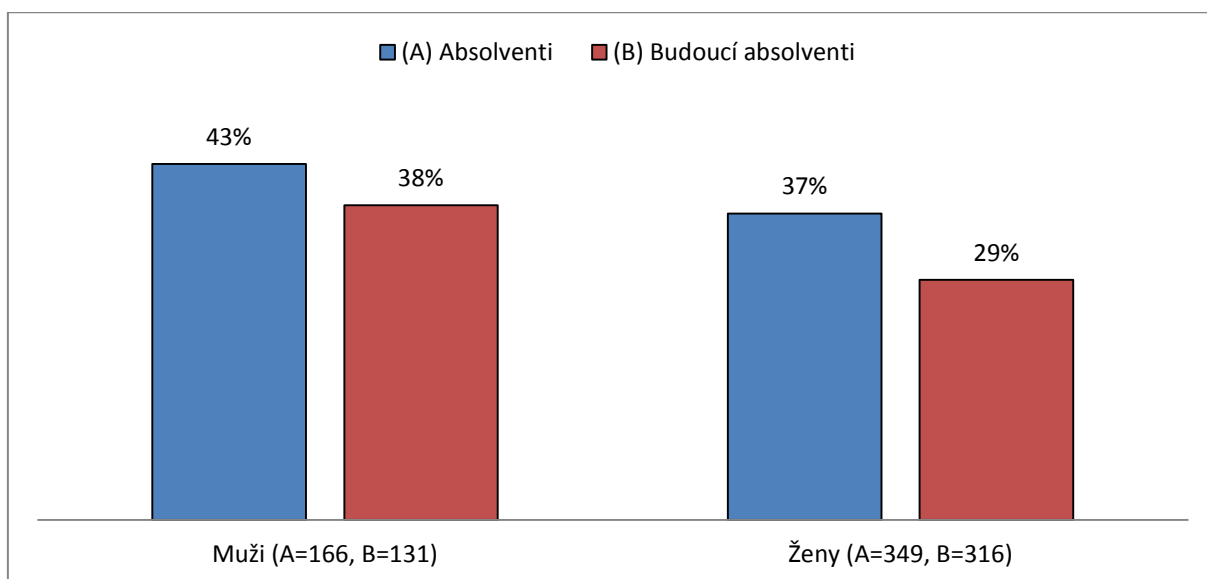
Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; v závorce uveden absolutní počet (A pro absolventy, B pro budoucí absolventy) v rámci skupiny.

¹¹¹ Fernández, „Towards European Citizenship through Higher Education?“, 63.

Graf č. 21: Identifikace respondentů s EU podle pohlaví (podíl v %)

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 15: Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.

Poznámka: Zobrazen podíl těch, jež zvolili možnost „1“ nebo „2“; v závorce uveden absolutní počet (A pro absolventy, B pro budoucí absolventy) v rámci skupiny.

Závěr

Tato bakalářská práce zkoumala, zdali program Erasmus přispívá k vytváření evropské identity tak, jak to prohlašují někteří evropští politici. Na základě rozboru existujících empirických studií nebylo možno dojít k jednoznačné odpovědi na tuto otázku, neboť část z nich vliv Erasmu potvrzuje a část vyvrací. Mimo to některé průzkumy poukazují na výrazné rozdíly v účinku zahraničního pobytu podle hostitelské země či národnosti studenta, což signalizuje nevhodnost zobecňování výstupů této případové studie na program Erasmus jako celek.

V teoretické části práce byla nejprve evropská identita operacionalizována do podoby sebeidentifikace s Evropou a s Evropskou unií, aby mohla být poté formou kvantitativního šetření zkoumána na vzorku téměř tisícovky českých účastníků Erasmu. Na základě komparace skupiny absolventů se skupinou budoucích absolventů byl následně zaznamenán efekt zahraničního pobytu na posun v evropské identitě, čímž byla výchozí hypotéza potvrzena. Přitom byla prokázána, stejně jako v případech jiných studií, závislost proměny identity na různých faktorech. Odlišné výsledky byly zjištěny nejen podle hostující země či délky pobytu, ale také v závislosti na studijním oboru nebo míře zapojení do společenského života. S tím souvisí důležitý poznatek ohledně nezanedbatelných rozdílů mezi identifikací s Evropou a identifikací s EU, kdy měl zahraniční pobyt obecně větší dopad na změnu identity v případě Evropské unie. Z pohledu EU jakožto strůjce Erasmu tak lze tento fakt označit za ještě příznivější výsledek, než kdyby byl odhalen vliv pobytu pouze na identifikaci s Evropou.

V souvislosti s možným budoucím empirickým výzkumem na toto téma je doporučeníhodné, aby jeho součástí byla longitudinální metoda, která v této práci z časových a kapacitních důvodů nemohla být použita. Vedle této metody, která by umožnila vyšší přesnost díky analyzování stejného vzorku studentů programu Erasmus ex ante a ex post, je podstatná i velikost zkoumaného vzorku. Kristine Mitchell, které se longitudinální metodou podařilo zajistit dosud největší počet odpovědí, totiž do svého výzkumu zahrnula šest států, a tak vzorek studentů po přepočtení na jednu zemi nedosahoval dostatečné velikosti. Proto se jako nejvhodnější řešení jeví zkoumání solidního vzorku v rámci jedné země, aby tak postupem času mohl vzniknout soubor případových studií, na jehož bázi by následně bylo možné dojít k obecně platnému hodnocení vlivu programu Erasmus na evropskou identitu. Pochopitelným předpokladem je však užití stejné, nebo alespoň obdobné metodologie, což tato bakalářská práce učinila převzetím otázek z již existující studie.

Přestože byl tímto výzkumem účinek studentské mobility na evropskou identitu potvrzen (v případě České republiky), v kontextu globální snahy Evropské unie o vytvoření evropské identity se efekt programu Erasmus jeví jako omezený.¹¹² Zaměřuje se totiž

¹¹² Neil Fligstein, *Euroclash: The EU, European Identity, and the Future of Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 187.

primárně na evropské vysokoškolské studenty, přičemž podíl účastníků Erasmu na celkovém počtu studentů se pohybuje maximálně v řádu jednotek procent. K tomu je též nutno připočít skutečnost, že u studentů obecně byl zjištěn nadprůměrně vysoký stupeň identifikace s Evropou.¹¹³ Výzva Theresy Kuhn ohledně zaměření se na jinou skupinu, než jsou vysokoškoláci, se tak jeví jako účinnější cesta k vytvoření „evropského démosu“. Ať už se jedná o jakýkoliv způsob posilování evropské identity, nesmí se zapomínat na to, že kolektivní identita může vzniknout pouze výsledkem dlouhotrvající sociální a politické praxe.¹¹⁴

¹¹³ Srovnej např. Brandenburg, *The Erasmus Impact Study 2014*, 126; Kuhn, „Why Educational Exchange Programmes Miss Their Mark, 1006.

¹¹⁴ Schlesinger, „Europeanness - a new cultural battlefield?“, 321.

Summary

This bachelor thesis examines whether Erasmus programme promotes European identity, as assumed by various EU politicians, by analysing both existing and newly conducted empirical research. The thesis is composed of two chapters, both of which are divided into three subchapters.

In the theoretical part of the paper, the very notion of “European identity” is investigated in order to instrumentalize the concept for application in the second part of the paper. At the same time, the existing empirical literature is assessed so as to demonstrate there is hardly a consensus regarding the capability of Erasmus to boost European consciousness. Based on that, the term European identity is understood as identification with Europe, while identification with the EU is differentiated from it, since it is considered a different dimension of the European identity. In the last section of the theoretical part, the methodology and basic information about the newly conducted research is presented.

The second part of the thesis consists of an analysis of a questionnaire answered by Czech Erasmus students. In the course of the research, two groups of students were surveyed, one being at the stage of preparation for their Erasmus sojourn, the other already having previous experience with it. By comparing both groups, differences within the level of identification with Europe/EU are discovered, thus proving the initial hypothesis. Nevertheless, the extent of the identification change is found to be affected by multiple variables, such as host country, gender, or study field.

Použitá literatura

Monografie a sborníky

Anderson, Benedict, *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu* (Praha: Karolinum, 2008), 276 s.

Brandenburg, Uwe, ed., *The Erasmus Impact Study 2014: Effects of mobility on the skills and employability of students and the internationalisation of higher education institutions* (Lucemburk: European Union, 2014), 192 s.

Deutsch, Karl W. et al., *Political Community and the North Atlantic Area* (Princeton: Princeton University Press, 1957), 228 s.

Fligstein, Neil, *Euroclash: The EU, European Identity, and the Future of Europe* (Oxford University Press, 2009), 296 s.

Gellner, Arnošt, *Národy a nacionalismus* (Praha: Hříbal, 1993), 158 s.

Hobsbawm, E. J., *Národy a nacionalismus od roku 1780 : program, mýtus, realita* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2000), 208 s.

Checkel, Jeffrey T. a Katzenstein, Peter J., eds., *European Identity* (New York: Cambridge University Press, 2009), 280 s.

Katriak, Martin, *Metódy a techniky sociologického výskumu* (Bratislava: Veda, 1975), 267 s.

Keith F. Punch, *Základy kvantitativního šetření* (Praha: Portál, 2008), 152 s.

Kraus, A. Peter, *A Union of Diversity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 248.

Maiworm, Friedhelm a Over, Albert, *Studie zum Thema „Studentische Mobilität und europäische Identität“*, (Bonn: Nationale Agentur für EU-Hochschulzusammenarbeit im Deutschen Akademischen Austauschdienst, 2013),
https://eu.daad.de/medien/eu/publikationen/erasmus/web_broschure_studentische_mobilitaet.pdf (staženo 2. 10. 2014), 61 s.

Mattei, Paola, ed. *University Adaptation in Difficult Economic Times* (Oxford University Press, 2014), 224 s.

Moore, Nick, *How to do research: a practical guide to designing and managing research projects* (London: Facet Publishing, 2006), 176 s.

Odborné články

Anthony Pagden, „Europe: Conceptualizing a Continent“ in *The Idea of Europe From Antiquity to the European Union*, Anthony Pagden, ed. (Cambridge: Cambridge university press, 2002), 33–54.

Bakke, Elisabeth, „Towards a European Identity?“, Arena Working Paper, č. 10 (1995), http://folk.uio.no/stveb1/Towards_a_European_Identity.pdf (staženo 4. 3. 2015).

Brubaker, Rogers a Cooper, Frederick, "Beyond identity", *Theory and Society*, č. 29 (2000): 1–47, <http://works.bepress.com/wrb/2> (staženo 6. 1. 2015).

Bruter, Michael, „Winning Hearts and Minds for Europe: The Impact of News and Symbols on Civic and Cultural European Identity“, *Comparative Political Studies* 36, č. 10 (2003): 1148–1179, <http://www.sagejournals.com> (staženo 25. 2. 2015).

Bryderin, Tom, „A contribution from political psychology“, in *Reflections on European Identity*, Jansen, Thomas, ed., (European Commission Forward Studies Unit, 1999), 37–49.

Carey, Sean, „Is National Identity an Obstacle to European Integration?“, *European Union Politics* 3, č. 4 (2002): 387–413, <http://ejt.sagepub.com> (staženo 25. 2. 2015).

Cederman, Lars-Erik, „Nationalism and Bounded Integration: What it Would Take to Construct a European Demos“, *European Journal of International Relations* 7, č. 2 (2001): 139–174, <http://ejt.sagepub.com> (staženo 25. 2. 2015).

Cram, Laura, „Does the EU Need a Navel? Implicit and Explicit Identification with the European Union“, *Journal of Common Market Studies* 50, č. 1 (2012): 71–86, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 3. 1. 2015).

Cram, Laura, „Does the EU Need a Navel? Implicit and Explicit Identification with the European Union“, *Journal of Common Market Studies* 50, č. 1 (2012): 72, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 3. 1. 2015).

Delanty, Gerard, „Is There a European Identity?“, *Global Dialogue* 5, č. 3/4 (2003): 76–86, <http://search.proquest.com> (staženo 25. 6. 2014).

Delanty, Gerard, „Models of European identity: Reconciling universalism and Particularism?“, *Perspectives on European Politics and Society* 3, č. 3 (2008): 345–359, <http://search.proquest.com> (staženo 26. 2. 2015).

Deutsch, Karl W., „Toward an Inventory of Basic Trends and Patterns in Comparative and International Politics“, *The American Political Science Review* 54, č. 1 (1960), 46–48.

Duchesne, Sophie, „Waiting for a European Identity. . . Reflections on the Process of Identification with Europe“, *Perspectives on European Politics and Society* 9, č. 4 (2008): 397–410, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 5. 1. 2015).

Fernandez, Oscar, „Towards European Citizenship through Higher Education?“, *European Journal of Education* 40, č. 1 (2005): 58–68, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 5. 1. 2015).

Figel, Ján, „My Vision for European Student Mobility in the next Decade“ (příspěvek přednesený v rámci konference organizované UK Erasmus Student Committee, 22. června 2006), http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-398_en.htm?locale=en (staženo 25. 2. 2015).

Figel, Ján, „My Vision for European Student Mobility in the next Decade“ (příspěvek přednesený v rámci konference organizované UK Erasmus Student Committee, 22. června 2006), http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-398_en.htm?locale=en (staženo 25. 2. 2015).

Gargano, Terra, „(Re)conceptualizing International Student Mobility: The Potential of Transnational Social Fields“, *Journal of Studies in International Education* 13, č. 3 (2009): 337–341, <http://ejt.jsi.sagepub.com> (staženo 28. 2. 2015).

Inglehart, Ronald, „Cognitive Mobilization and European Identity“, *Comparative Politics* 3, č. 1 (1970): 45–70, <http://www.jstor.org> (staženo 8. 3. 2013).

Jansen, Thomas, „European Identity and /or the Identity of the European Union“, in *Reflections on European Identity*, Jansen, Thomas, ed., (European Commission Forward Studies Unit, 1999), 27–36.

Kaina, Viktoria, „How to reduce disorder in european identity research“, *European Political Science* 12, č. 2 (2013): 184–196, <http://search.proquest.com> (staženo 25. 2. 2015).

King, Russell a Ruiz-Gelices, Enric, „International student migration and the European ‘Year Abroad’: effects on European identity and subsequent migration behaviour“, *International Journal of Population Geography* 9, č. 3 (2003): 229–252, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 9. 1. 2015).

Kritzinger, Sylvia, „European Identity Building from the Perspective of Efficiency“, *Comparative European Politics*, č. 3 (2005): 50–75, www.palgrave-journals.com/cep (staženo 26. 2. 2015).

Kuhn, Theresa, „Why Educational Exchange Programmes Miss Their Mark: Cross-Border Mobility, Education and European Identity“, *Journal of Common Market Studies* 50, č. 6 (2012): 994–1010, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 16. 1. 2015).

Lijphart, Arend, „Tourist Traffic and Integration Potential“, *Journal of Common Market Studies* 2, č. 3 (1964): 251–262, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 9. 1. 2015).

Matiuța, Cristina, „How to build the European Identity? Attitudes towards the European Union across its countries“, *Journal of Identity and Migration Studies* 7, č. 2 (2013): 2–10, <http://www.jstor.org> (staženo 26. 2. 2015).

McLaren, Lauren M., „Opposition to European integration and fear of loss of national identity: Debunking a basic assumption regarding hostility to the integration project“, *European Journal of Political Research*, č. 43 (2004): 895–911, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 5. 1. 2015).

Mitchell, Kristine, „Rethinking the ‘Erasmus Effect’ on European Identity“, *Journal of Common Market Studies* 53, č. 2 (2015): 330–348, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 15. 1. 2015).

Mitchell, Kristine, „Student mobility and European Identity: Erasmus Study as a civic experience?“, *Journal of Contemporary European Research* 8, č. 4 (2012): 490–518, www.jcer.net (3. 1. 2015).

Pelinka, Anton, „Evropská identita“ in *Evropané píší o Evropě*, MacDonagh - Pajerová, Monika, Jan Hron, eds., (Praha: Rybka Publishers, 2008), 109–113.

Petithomme, Mathieu, „Is there a European Identity? National Attitudes and Social Identification toward the European Union“, *Journal of Identity and Migration Studies* 2, č. 1 (2008): 15–36, <http://www.jstor.org> (staženo 26. 2. 2015).

Prodi, R, „Celebration of the Erasmus Programme“ (příspěvek přednesený na Université Libre de Bruxelles, Brusel, 29. Listopadu 2002), http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-601_en.htm (staženo 25. 2. 2015).

Rovná, Lenka, „Existuje evropská identita?“, *Vita Nostra Revue: časopis 3. lékařské fakulty UK*. 14, č. 4 (2005): 15-16, <http://nas.lf3.cuni.cz/svi/3LF%20-%20DOKUMENTY/VNR//VNR%202005-2007/vnr-2005-04.pdf>.

Schlesinger, Philip, „‘Europeanness’ - a new cultural battlefield?“, *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 5, č. 2 (1992): 11-23, <http://www.tandfonline.com> (staženo 4. 4. 2015).

Sigalas, Emmanuel, „Does ERASMUS Student Mobility promote a European Identity?“ *Hamburg University - Webpapers on Constitutionalism & Governance beyond the State*, č. 2 (2009): 1–23, https://www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/sowi/politik/governance/ConWeb_Papers/conweb2-2009.pdf (staženo 5. 1. 2015).

Smith, Anthony D., „A Europe of Nations. Or the Nation of Europe?“, *Journal of Peace Research* 30, č. 2 (1993): 129-135, <http://www.jstor.org/> (staženo 23. 2. 2014).

Smith, Anthony D., „National Identity and the Idea of European Unity“, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944- 68)*, č. 1 (1992): 55-76, <http://www.jstor.org/> (staženo 4. 3. 2015).

Spiering, Menno „British Euroscepticism“ in *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration European Studies*, Robert Harmsen a Menno Spiering, eds. (Amsterdam - New York: Editions Rodopi B.V., 2004) 127–149.

Streitwieser, Bernhard, *Erasmus Mobility Students and Conceptions of National, Regional and Global Citizenship Identity*, Working Paper č. 11-001, 2011 (Evanston/Illinois: Northwestern University, Center for Global Engagement, 2011), http://www.cics.northwestern.edu/documents/workingpapers/CGE_11-001_Streitwieser.pdf (staženo 4. 12. 2014).

Van Mol, Christof, „Intra-European Student Mobility and European Identity: A Successful Marriage?“, *Population, Space and Place* 19, č. 2 (2013): 209-222, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 13. 1. 2015).

Van Mol, Christof, „The Influence of European Student Mobility on European Identity and Subsequent Migration Behavior“, in *Analysing the Consequences of Academic Mobility and Migration* Dervin, Fred Dervin, ed. (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2011), 29–50.

Wilson, Ian, „What should we expect of ,Erasmus Generations?“, *Journal of Common Market Studies* 49, č. 5 (2011): 1113-1140, <http://onlinelibrary.wiley.com> (staženo 3. 1. 2015).

Dokumenty institucí

„Council Decision of 15 June 1987 adopting the European Community Action Scheme for the Mobility of University Students (Erasmus)“, *Official Journal of the European Communities* L 166, 25. 6. 1987, 20–24, dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31987D0327>.

„Declaration on European Identity“ (Copenhagen, 14 December 1973); dostupné na http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf.

Eurobarometer č. 82, podzim 2014, dostupné na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb82/eb82_en.htm.

Evropská komise , „A Statistical Overview of the ERASMUS Programme in 2011-12“, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/reports/erasmus1112_en.pdf

Evropská komise, „Erasmus Facts, Figures & Trends“, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-12-13/facts-figures_en.pdf.

Standardní Eurobarometer č. 77, Jaro 2012, dostupné na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_en.htm.

Statistika Evropské komise, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-12-13/annex-6_en.pdf.

Statistika Evropské komise, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-11-12/annex-08-outbound-study-exchanges-87_en.pdf.

Statistika Evropské komise, dostupné na http://ec.europa.eu/education/library/statistics/ay-12-13/annex-4_en.pdf.

Tisková zpráva Evropské komise (Brusel, 10. července 2014), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-821_cs.htm.

Webové stránky

„Erasmus Exchange Programme“, *Evropský portál pro mládež*, http://europa.eu/youth/node/5947_cs, zveřejněno 4. 7. 2013.

Klaus, Václav, „Evropská identita jako další slepá třetí cesta? - Na okraji eseje E. Ottolenghiho“, *www.klaus.cz*, zveřejněno 16. 6. 2005.

Scruton, Roger, interview vedla Hana Kopecká, *www.euroskop.cz*, zveřejněno 19. října 2010.

Tóth, Annamária, „Unity in Diversity - and in Erasmus?“, *www.nouvelle-europe.eu*, zveřejněno 8. září 2012.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Počty absolventů podle hostitelských zemí (tabulka)

Příloha č. 2: Podíl respondentů podle důvodů účasti v programu Erasmus (tabulka)

Příloha č. 3: Změna náhledu na ČR podle oblasti (tabulka)

Příloha č. 4: Změna náhledu na ČR v otázce běžného života podle regionu pobytu (tabulka)

Příloha č. 5: Změna náhledu na ČR vlivem Erasmu v otázce studia v ČR podle regionu pobytu (tabulka)

Příloha č. 6: Dotazník použitý při výzkumu

Přílohy

Příloha č. 4: Počty absolventů podle hostitelských zemí (tabulka)

Země	Počet	Podíl (%)
Německo	84	16,3
Francie	56	10,9
Velká Británie	54	10,5
Španělsko	41	8,0
Finsko	30	5,8
Nizozemsko	26	5,0
Itálie	25	4,9
Belgie	22	4,3
Švédsko	22	4,3
Turecko	18	3,5
Portugalsko	16	3,1
Slovinsko	14	2,7
Norsko	12	2,3
Dánsko	11	2,1
Irsko	10	1,9
Rakousko	10	1,9
Estonsko	7	1,4
Polsko	7	1,4
Řecko	7	1,4
Švýcarsko	7	1,4
Litva	6	1,2
Maďarsko	5	1,0
Malta	5	1,0
Lotyšsko	4	0,8
Slovensko	4	0,8
Chorvatsko	3	0,6
Rumunsko	3	0,6
Island	2	0,4
Kypr	2	0,4
Bulharsko	1	0,2
Lucembursko	1	0,2
Celkem	515	100

Zdroj: Vlastní data autora.

Příloha č. 5: Podíl respondentů podle důvodů účasti v programu Erasmus (tabulka)

Důvod pro účast v programu Erasmus	Podíl respondentů
Možnost vyzkoušet život v zahraničí a získat mezinár. zkušenosti	91%
Zlepšení jazykových dovedností	89%
Možnost osobního rozvoje	88%
Možnost zlepšit šance profesního uplatnění	79%
Zlepšení odborných znalostí a dovedností	64%
Vymanění se z běžného života	57%
Možnost lépe pochopit danou zemi	44%
Přátelé/známí rovněž jedou/jeli na Erasmus	15%

Zdroj: Vlastní data autora.

Otázka č. 6: Jak důležité pro Vás jsou/byly následující důvody pro Vaše rozhodnutí studovat/absolvovat stáž v zahraničí? Hodnoťte na škále 1 = „velmi důležité“ až 5 = „vůbec ne důležité“.

Příloha č. 6: Změna názoru na ČR podle oblasti (tabulka)

Oblast názoru	Podíl absolventů	
	Zlepšení názoru	Zhoršení názoru
Kvalita běžného života (doprava apod.)	37%	18%
Studium v ČR	36%	26%
Zvyky a tradice	31%	17%
Politika životního prostředí	19%	31%
Zacházení s imigranty	18%	20%
Vnitřní politika	13%	31%
Zahraniční politika	8%	23%

Otázka č. 14: Jak se změnil v důsledku pobytu Erasmus Váš náhled na ČR v těchto oblastech? Hodnoťte na škále 1 = „velmi se zlepšil“ až 5 = „velmi se zhoršil“.

Zobrazen podíl těch, jež zvolili "1" nebo "2" (zlepšení) a "4" nebo "5" (zhoršení).

Příloha č. 4: Změna náhledu na ČR v otázce běžného života podle regionu pobytu (tabulka)

		Region pobytu				
		Jižní Evropa (117)	Severní Evropa (77)	Severozápadní Evropa (64)	Střední a Východní Evropa (51)	Středozápadní Evropa (206)
Zlepšení náhledu na ČR	Podíl	57,3%	15,6%	42,2%	39,2%	32,0%
Zhoršení náhledu na ČR	Podíl	3,4%	32,5%	15,6%	9,8%	22,8%

Zdroj: vlastní data. V závorce uveden absolutní počet absolventů v rámci regionu.

Otázka: Jak se změnil v důsledku pobytu Erasmus Váš náhled na ČR v těchto oblastech (kvalita běžného života)?

Hodnoťte na škále 1 = „velmi se zlepšil“ až 5 = „velmi se zhoršil“.

Zobrazen podíl těch, jež zvolili "1" nebo "2" (zlepšení) a "4" nebo "5" (zhoršení).

Příloha č. 5: Změna náhledu na ČR vlivem Erasmu v otázce studia v ČR podle regionu pobytu (tabulka)

		Region pobytu				
		Jižní Evropa (117)	Severní Evropa (77)	Severozápadní Evropa (64)	Střední a Východní Evropa (51)	Středozápadní Evropa (206)
Zlepšení náhledu na ČR	Podíl	48,7%	22,1%	21,9%	35,3%	38,8%
Zhoršení náhledu na ČR	Podíl	11,1%	35,1%	34,4%	25,5%	29,1%

Zdroj: vlastní data. V závorce uveden absolutní počet absolventů v rámci regionu.

Otázka: Jak se změnil v důsledku pobytu Erasmus Váš náhled na ČR v těchto oblastech (studium v ČR)? Hodnoťte na škále 1 = „velmi se zlepšil“ až 5 = „velmi se zhoršil“.

Zobrazen podíl těch, jež zvolili "1" nebo "2" (zlepšení) a "4" nebo "5" (zhoršení).

Příloha č. 6: Dotazník použitý při výzkumu (většina otázek převzata z: Friedhelm Maiworm a Albert Over, *Studie zum Thema „Studentische Mobilität und europäische Identität“* (Bonn: Nationale Agentur für EU-Hochschulzusammenarbeit im Deutschen Akademischen Austauschdienst (DAAD), 2013).

- 1) Absolvoval(a) jste již studijní pobyt/stáž Erasmus?
 - a. Ano
 - b. Ne
- 2) V jaké zemi jste pobyt absolvoval(a)/budete absolvovat?
- 3) Jak dlouhý byl/bude Váš pobyt?
 - a. Jednosemestrální
 - b. Dvousemestrální
 - c. jiné
- 4) Strávil(a) jste před absolvováním tohoto pobytu delší dobu v zahraničí? Z jakého důvodu?
 - a. Ne
 - b. Ano, jako žák ZŠ/SŠ
 - c. Ano, jako student VŠ
 - d. Ano, absolvoval(a) jsem stáž
 - e. Ano, z jiného důvodu
- 5) Jaký obor studujete/jste studoval(a) bezprostředně před zahájením pobytu Erasmus?
 - a. Pedagogiku
 - b. Humanitní vědy/umění
 - c. Sociální vědy/ekonomii/právo
 - d. Přírodní vědy/Matematiku/Informatiku
 - e. Stavební, strojní, elektrotechnické či chemické inženýrství
 - f. Jiný obor
- 6) Jak důležité pro Vás jsou/byly následující důvody pro Vaše rozhodnutí studovat/absolvovat stáž v zahraničí? Hodnoťte na škále 1 = „velmi důležité“ až 5 = „vůbec ne důležité“.
 - a. Možnost vyzkoušet život v zahraničí a získat mezinárodní zkušenosti
 - b. Možnost osobního rozvoje
 - c. Zlepšení jazykových dovedností
 - d. Možnost lépe pochopit danou zemi
 - e. Možnost zlepšit šance profesního uplatnění
 - f. Zlepšení odborných znalostí a dovedností
 - g. Vymanění se z běžného života
 - h. Přátelé/známí rovněž jedou/jeli na Erasmus
 - i.
- 7) Žil alespoň jeden z Vašich rodičů delší dobu v zahraničí? (déle než 3 měsíce)
 - a. Ano
 - b. Ne
- 8) Jakého vzdělání dosáhli Vaši rodiče?
 - a. Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání
 - b. Jeden z rodičů má vysokoškolské vzdělání
 - c. Žádný z rodičů nemá vysokoškolské vzdělání

- 9) Kde jste byl(a) během svého pobytu převážně ubytován(a)?
- Pobyt jsem zatím nezačal(a)/neukončil(a)
 - Ve společném bytě/domě se studenty z jiných zemí
 - Na koleji
 - Ve společném bytě/domě s dalšími Čechy
 - Na pokoji v rámci privátu
 - Ve vlastním bytě/domě
 - jiné
- 10) Uvedte prosím, jak časté byly během Vašeho pobytu následující zkušenosti a aktivity. Hodnoťte na škále 1 = „velmi časté“ až 5 = „ojedinělé“.
- Pobyt jsem zatím nezačal(a)/neukončil(a)
 - Kontakt/aktivity se studenty z jiných zemí
 - Kontakt/aktivity se studenty z ČR
 - Kontakt/aktivity se studenty hostitelské země
 - Diskuse/komunikace s vyučujícími hostitelské země
 - Cestování v hostitelské zemi
 - Návštěva muzeí, koncertů, divadla, kina atd.
 - Společné volnočasové aktivity s obyvateli hostitelské země
- 11) Do jaké míry jste se v následujících oblastech během Vašeho pobytu potýkal(a) s problémy? Hodnoťte na škále 1 = „vůbec žádné problémy“ až 5 = „velké problémy“.
- Vytvoření kontaktů s místními obyvateli
 - Byrokratické záležitosti spojené s životem v cizině (pojištění, nahlášení pobytu apod.)
 - Užívání cizího jazyka
 - Zacházení místních obyvatel s Vámi jakožto s cizincem/cizinkou
 - Obecně zvyky a způsob života v hostitelské zemi
- 12) Do jaké míry jste se během Vašeho pobytu cítil(a) zapojen do studia/stáže a do společenského života studentů/stážistů v hostitelské zemi? Hodnoťte na škále 1 = „velmi zapojen“ až 5 = „vůbec ne zapojen“.
- Studium/stáž:
 - Společenský život:
- 13) Myslíte si, že byl Váš zahraniční pobyt v následujících hlediscích přínosný? Hodnoťte na škále 1 = „velmi přínosné“ až 5 = „vůbec ne přínosné“.
- Pobyt jsem zatím nezačal(a)/neukončil(a)
 - Rozvoj vlastní osobnosti
 - Seznámení se s lidmi z jiné země
 - Zlepšení jazykových dovedností
 - Poznání a pochopení hostitelské země
 - Nové/jiné náhledy na Vaši domovskou zemi
 - Získání odborných znalostí, které nelze získat v ČR
- 14) Jak se změnil v důsledku pobytu Erasmus Váš náhled na ČR v těchto oblastech? Hodnoťte na škále 1 = „velmi se zlepšil“ až 5 = „velmi se zhoršil“.
- Kvalita běžného života (doprava apod.)
 - Studium v ČR

- c. Politika životního prostředí
 - d. Vnitřní politika
 - e. Zvyky a tradice
 - f. Zahraniční politika
 - g. Zacházení s imigranty
- 15) Do jaké míry se identifikujete s následujícím? Hodnoťte na škále 1 = „velmi silně“ až 5 = „vůbec“.
- a. Se svým rodným městem/obcí
 - b. Se svým rodným krajem/regionem
 - c. s Českou republikou
 - d. s Evropskou unií
 - e. s Evropou
- 16) Do jaké míry si spojujete následující aspekty s Evropskou unií? Hodnoťte na škále 1 = „velmi si spojuji“ až 5 = „vůbec si nespojuji“.
- a. Demokracie
 - b. Lidská práva
 - c. Právní jistota
 - d. Solidarita mezi státy
 - e. společné hodnoty a přesvědčení
 - f. společná kultura a dějiny
 - g. Společná měna
 - h. Společná ekonomická síla
 - i. Volný pohyb osob – cestování bez hraničních kontrol resp. bez nutnosti víza
 - j. Možnost usadit se a žít kdekoli v EU
 - k. Společný pracovní trh – pracovat tam, kde chci
- 17) Změnil se během Vašeho pobytu v zahraničí Váš pohled na Evropu?
- a. Pobyt jsem zatím nezačal(a)/neukončil(a)
 - b. Ano, v pozitivním smyslu
 - c. Ano, v negativním smyslu
 - d. Ano, v negativním i pozitivním smyslu zároveň
 - e. Ne
- 18) Jak moc přispěly následující zkušenosti ke změně Vašeho pohledu na Evropu? Hodnoťte na škále 1 = „velmi přispěly“ až 5 = „vůbec nepřispěly“.
- a. Pobyt jsem zatím nezačal(a)/neukončil(a)
 - b. Kontakt se spolužáky z hostitelské země
 - c. Kontakt se spolužáky z jiných evropských zemí
 - d. Kontakt s vyučujícími hostitelské VŠ
 - e. Běžný kontakt s obyvateli hostitelské země (mimo VŠ)
 - f. Kulturní život na hostitelské VŠ
- 19) Jste:
- a. Muž
 - b. Žena
- 20) Váš věk je:
- a.
- 21) Jaké máte státní občanství?

- a. České
- b. Jiné